

Politikai
röpiratok.

167.

167
1525

A KULTURHARCZ ÁLDOZATA

VAGY

EGY BEZÁRT S SZÁMKIVETETT PAP VISZONTAGSÁGAI.

KATHOLIKUSOK SZÁMÁRA NÉMETBŐL MAGYARÍTÁK:

VARGA JÓZSEF és ZIBRÍNYI GYULA,
NÖVENDÉKPAPOK.

„Per crucem ad lucem.“

16.

EGER.

NYOMATOTT AZ ÉRSERI LYCEUMI KÖNYVNYOMDÁBAN.
1876.

bibfr2 790020

FŐVÁROSI
KÖNYVTÁR
1912

DE BALLYA EGYETEM

I.

Néhány évtizeddel ezelőtt, mikor a trieri gymnasium másod- és harmadosztályában a hős Aeneasnak és a sokat hányatott Odysseusnak életsorát németre fordítgatva, osztálytanárom a versmértéket ezüst burnót szelencéjén dombolta fülembe, s a latin és görög nyelv szépségét iparkodott velem megértetni: ugyanekkor, midőn a nehéz mondat-szerkezeteknél szerettem volna mind a két hőst oda küldeni, hol a bors terem, még nem gyanítottam, hogy magam is Aeneaséhoz hasonló sorsban részesülök és hogy ugyanazzal a joggal nevezhetem majdan magam „sokat hányatott,” sokat üzött-hajtottnak, melylyel Homer az ő Odysseusát. Mert az események, miket az utóbbi években átéltem, igazán szólva, sokban hasonlónak tesznek e két, természetesen inkább klasszikus, mint történelmi személyiséghez. Mivel pedig nem reménykedhetem, hogy engem is egy Homer vagy Virgil fog megénekelni, magam szándékoskodom tehát ezt véghezvinni. Mindketten harcznak lőnek martalécai, melyet Trójáért lándzsákkal és pajzsokkal folytattak; én is harcznak vagyok áldozata, melyet a szellem fegyverei vívnak Róma ellen. Mindketten álnok szelektől hányatva ide s tova a nagy tengereken ismerkedtek meg Scylla és Charibdis leányasszonyokkal, Circe bűbajos szüzzel és Cyclops urral; engem is a pomerániai Aeolus által szabad féknek eresztett szelek kergetnek föl és alá s ismertettek meg a rendőrökkel, főskenőházakkal, börtönökkel s hasonfajú művelődési és kultur-tényezőkkel — hogy én is „sa-

lonképes“ legyenek. Mindketten tűrtek éhséget és szomjat, hideget és meleget; magam is, csakhogy soha sem ölhettem le bárányt s ihattam kecsketejet, mint nevezett elődeim. Még a ruhacserét illetőleg is hason sorsban kelle osztoznóm e „sokat hányatottakkal;“ e hősök fegyveres ruházatukat állat-bőrökkel váltották fel, én pedig fekete kabátomat, melynek hosszú lebentyűi korántsem valami Kullmann-féléről lógtak alá, rövid csinos felöltővel s egyéb a „kulturá“-t csakugy illatozó ruhanemekkel cseréltem fel.

Nem hiu kérdés az, mi kezembe adja a tolat, hogy élményeimet papírra tegyem, hisz én legjobban szeretném elfelejteni az átélteket és elhinni, hogy az utolsó kultur-utazó én volnék. Bajaival nem dicsekedik senki sem, hozzá még teljesen átlátom azt, hogy egyáltalában semmi egyebet nem tettem, csak a mi kötelességem volt, s hogy ezek sorsa közül, kik mindnyájan hasonlót vagy talán még nehezebbeket tűrtek, a magamét ki nem emelhetem. Odysseámat tehát soh'sem énekelem meg prózában, hacsak több oldalról föl nem szólítanak vala erre. De mert sorsom egészben és részleteiben pályatársaiméval teljesen azonos, ez okon, hogy a kézzel fogható kulturharcznak — melynek ugyancsak furesa fény és árnyoldalai vannak, s elég sajátosan csak oly formán illik be a fölvilágosult, művelt, emberséges és türelmes 19-ik századba, mint számárra a bársony nyereg s ennek daczára mégis mindennapos, — hü képét nyújtsam, a kath. népnek egyenes szívvel bár egyszerűn, igazán és hűen beszélem el azt, mit átéltem s mikép folytak dolgaim.

Öröm és bánat, megelégedés és gyász győző hatalma vesz váltakozva a jelen pillanatban rajtam erőt. Az öröme, ha a katolikusoknak egyházuk és papjaik irányában tanusított ragaszkodására, hitszilárd-

ságára és szeretetére gondolok, arra a szeretetre, mely ép a legérzékenyítőbb módokon nyilatkozik, mely már néhányszor könybe borította szemeimet; és a gyászé, ha elképzelem magamnak mindazokat a szenvedéseket, miket az egyház átélt, azokat a szenvedéseket, melyek még a legkisebb falucskába is elhatnak. Nagyon jól láttam én ilyenkor a következményeket, miket az egyház és állam közti boldogtalan viszály eddig is vont és von a jelenben is maga után. Az urak a zöld-asztalnál csak magán tudósításokat olvasnak, azt is színes üvegen át; én azonban faluról falura zarándokolva, mindent saját szememmel láttam, tapasztaltam, örvendtem és sirtam. Örvendtem, mert hitbátorságot és a vallásos önérzet erősödését tapasztaltam a nép között; sirtam, mert az üdvösséget szomjazók ezrei hasztalan kiáltanak lelki táplálék után. Szerfölött különösek a képek, melyek lelkem előtt föltárnak, gyorsan változva, miként a bűvös cső látványai, tarkán és rohamosan, szemszurón és zordonan; én azonban megtartva a következési sorrendet, úgy fogom azokat egyenkint taglalni, a mint utamba verődtek vagy jobban mondva, magam verődtem közéjük. Ha pedig a kultur-jeleneteket saját személyemhez kötöm, azt kérem csak úgy méltóztassanak érteni, hogy az én egyéniségem csupán viselője és személyesítője leszen az általános elvnek, minthogy minden más bezárt és kiutasított papot közel pontossággal ugyanaz a sors ért, a minő engem. Ez okon (de még más fontos okoknál fogva is) neveket csak azon esetben fogok említeni, ha azokat elkerülhetlenül szükségesnek látom, egyébben pedig iparkodom úgy intézni elbeszélésemet, hogy az, bárha magán személyiségekkel, történetekkel foglalkozzék is, mégis a jelen politikai zavarok és ezek gyakorlati eredménye általános képének becsével birjon. Olvasóimnál előre is a részvét bizonyos

nemét tételezem föl, nem ugyan személyem irányában, mert én magamat sem megnevezni, sem fölsímtetni nem akarom, hanem az ügyet illetőleg, melyért mindnyájan szenvedünk. E részvétre én bizalommal számolok, mert egyedül kath. olvasókhöz szólok s nem olyas „szabadelvű“ mázuakhoz, kik önnönmagukat a kultur-harczosok közé számítják, s kiknek sem szívék, sem belátásuk nincs szemben az egyház szenvedéseivel; ezek olvasatlanul félre tehetik a következő lapokat, mint oly táplálékot, mely egy „művelt és fölvilágosodott férfihoz méltatlan;“ ez csak becstületes ultramontánnak való, mint mely igaz római „sötétencz“nek szíve-vérével iratott. Ha az általam papírra tett események által a derék katolikusok hitökben megerősödnek, bátorságukban szilárdulnak s az egyházért lángoló szeretetre gyuladnak, nemcsak legnagyobb örömemet érem el, de elértem a czélt is, melyet kitűztem magam elé.

S most a kissé hosszás bevezetés után magára a dologra térve, az olvasónak előre is kijelentem, hogy festeni szerető képzelő erejére bizok minden fölösleges mellék észrevételt s a pusztá tényekhez ragaszkodom. Hisz oly bőségében vagyok az anyagnak, hogy köteteket irhatnék össze! És ez anyag, azaz a tények annyira „érdekesek“ s borzasztók, hogy bármely regényíró föltaláló tehetségének is egyáltalán becstületére válnának, ha csakugyan az találta volna ki azokat. Ez elbeszélés azonban elég sajnosan ép abban üt el a regényektől, hogy nem úgy van kigondolva, hanem valósággal igaz.

Hogy hívnak, mennyi idős vagyok, milyen a külsőm stb. nem tartozik tehát a dologhoz. Annyit, a mennyit szükséges, alább a történet folyamában úgy is föl fog találni az olvasó, mert ha hallja, hogy egyik napon a moseli gözhajón való utaztomban. — hogy a

nyomozó rendőr elöl kitérhessek — egy matróz vörös felöltőjét kapva magamra, az öltöny varrása minden izében ugyancsak ropogott, tudni fogja azonnal, hogy meglehetősen széles hátam van, mely egyet-mást elbír. Előzőleg képzeljen még magának egy fiatal papot hosszú „pápista varju“ színű felöltővel, kerek fekete kalappal és szemüveggel, melyen át tulajdonkép tovább lát, hogysen a „sötétség férfához“ méltó volna, vagy némely rendőr szeretné. Hogy pedig később a fekete „harcos“-ból borkereskedővé lettem, mondhatom, nem volt az én bűnöm. — A fődolog tehát csak az, hogy fiatal pap vagyok és ezen állásba a hirhedt májusi törvények kibocsátása után az 1873-ki évben léptem, mi ugyanezen év október havában történt. Örömtelt kebellem indultam új állomásomra, nem ugyan egyenest a plébánialakba, minthogy ez már megérkezésem előtt be volt zárva és a ház kulcsai valahol a polgármester zsebében tévedeztek, de mert semmi egyéb mód nem volt, tehát a kert hátuljáról vonultam be. A bevonulás ujszerűsége plébánia hiveim közül elég számosat csalt oda, kik szives készséggel szállították be ugyanazon a mellék uton butorzatomat és elhelyezték. Egészen kedélyessé téve magamat vártam az okvetetlenül bekövetkezendő eseményeket, s mondhatom, hogy kulcsok nélkül is tetszettem magamnak házi úri szerepemben. Az efféle háziuri állapot azonban hosszasan nem tarthat; már a következő reggelen fölkeresésével tisztelt meg a polgármester és ép midőn ez előzékeny tettért — hogy oly hamarosan meglátogatott — köszönetemet akarom nyilvánítani, azzal a megjegyzéssel akasztott meg, hogy elzárt házba „törtém be.“ De mert a jelen esethen ez még sem történt, minthogy a bezárt háznak kertajtaja nem volt bezárva; tolvajlással egybekapcsolt betörés pedig annál kevésbbé lehetett, mivel inkább én vittem egyet-

mást szántsándékosan a házba, elejté azt a vádat, figyelmeztetett azonban, hogy a plébánia házat elhagyjam. A dolog rosztal kezdett fordulni, egyrészt, mert magamat a püspök által kinevezett törvényes plébánosnak tartottam, mint kinek a plébánialakhoz joga van, másrészt, mert sokkal is inkább szeretem a kényelmet, hogysen a beköltözés után azonnal kihurczolkodni valami kedvet éreztem volna magamban. Ezalatt a kemény uri ember lábaival egyre topogatott és fenyegetőzve, hogy kiszórat az utcára távozott, a nélkül, hogy udvarias és barátságos meghívásomat egy pohár borra és egy szivar elfüstölésére haragjában elfogadta volna. Megvolt azonban a kiszórási fenyegetőzésnek is a maga bibéje, polgármester uramnak az egész helységet keresztül-kasul kelle nyargalni, míg a kiszállítást végező személyzetet összeterelhetette, minthogy becstületes hiveim közül egyetlenegy sem egyezett abba, hogy butoraimmal együtt kitegyen a szabad ég alá. Maga a rendkívüli díj sem használt semmit. Százak álltak körül a plébánia épületet, de csak egy kéz sem mozdult az ideig, míg maguk a rendőr-közegek „az igazság pajzsai“ a megindított kihordásban holmimat saját kezeiken, sőt végül magamat is az utcára ki nem szállítottak. Azért-e, hogy a ház, mint ilyen, kellemetlen szag hirében volt a rendőrségnél és valaki minden áron üde levegőt akart szerezni számomra, vagy azért hogy a plébánia házban való jelenlétem annak kárára lett volna, történt-e mind ez? mai napig se tudom, elég az, hogy egy rendőr arany paszomántos karját vállamra tette s csákójának szorítóját álla alá kapva, engem kivezetett. Csak a hevülő kályhával nem törődött senki sem, mely még dacosabb és ellentállóbb volt, mint ura, s a rendőrök a polgármesterrel együtt semmi kedvet sem mutattak

arra, hogy elégessék az ujjait. A kályha tehát maradt, s én hiszem, hogy maig is ott van.

Szomoruan pillantgattak be a plébánia derék hivei, csendesesen sirtak s szorították ökleiket, de csak a zsebben. Lakásul egy jóra való férfi följánlotta házat, kérdezém tehát a népséget: akartok e most segíteni? mire azok örvendezve kapkodtak föl ládákat, szekrényeket s egy óra múlva uj szállásomon voltam. „A kezdet nem rossz“ gondolám magamban, otthonossá téve magamat, egyszersmind elfeledtem a terhes elfoglaltság közben a polgármesternél viszonzni a látogatást. Csakhamar azonban újra kelle róla hallanom, mert ő felsőbb megbízás folytán kijelentette nekem, hogy a kormány plébánosi kineveztetésemet a püspök részéről való előleges bejelentés nélkül a tartomány főnöknel, érvénytelen és semmisnek nyilvánítja, s hogy engem minden hivatalos ténykedéstől eltilt, ellenesetben pedig az újabb egyházi törvényekkel teljes szigorát fogják reám alkalmazni. Egészen hasontartalmu iratot intézett az ügybuzgó polgármester az egyháztanács elnökéhez és a helység összes előljáróihoz, azzal a határozott utasítással, hogy a maga rendje szerint adják tudtára a helység lakóinak. Én tehát számkivetve valék a legszebb módon. Később a helység tanítója, egy a liberalismus lehétől érintett ifju, ki a polgármesteri bor és fölsöbbségi napfény daczára is alig hogy árnyékot vet, következő jól gondolt tanácsosi határozatot vette: „Az n. . . királyi kormánynak n. . .-ről kelt rendelete folytán elhatározatott, hogy a lelkészek, kik az 1873-ki év május 11-ki törvények megsértésével neveztetnek ki, vallásoktatás végett az iskolákba be nem bocsáthatók. Minthogy pedig a helybeli lelkészszel ugyanez történt, tudomására hozom önnek, a nevezett urat vallásoktatás végett az iskolába be ne ereszze, sőt inkább őt, ha azt, mint mihez

joga van, követelné, a királyi kormány rendeletére illő módon figyelmeztesse. S ha mégis előadást akarna tartani az iskolában, s önnek ellenkezését semmibe sem véve tartana is, úgy erről tegyen ön jelentést nálam. A templom és iskolától eltiltottak s most az a kérdés támad: micsoda szerep az, melyet a föld hátán a kormány nézete szerint tulajdonkép folytatnom kellene? Ha elég lelkiismeretlen vagyok arra, hogy a kath. szó elé egy „ó“-t ragaszszak, mit még tanácsoltak is, úgy azonnal lett volna kövér egyházi javadalom, hivatal, becsület, felsőbbbségi kegy stb. De mert keblemben lelkiismeret honol, mely a püspökömnök tett eskü megtartását javalja, mert az ideiglenes szenvedéseket és nélkülözéseket az örökkévalók elé teszem, mert szint nem cserélek, sem köpönyegforgató nem vagyok, hogy minden szélnek kedvezzek, azért szilárdan „daczoskodtam“, minek következtében a vas-kisasszonynak, közönséges nevén kulturhareznak karjai is mind jobban összeszorítottak.

Nem tartott soká. Meghívót kaptam rövid idő múlva a polgármesteri hivatalból, hogy „bitorolt“ hivatal ténykedéseimért felelősségre vonjanak. Névszerint kisdedeket kereszteltem, mit a bábának és keresztszülőknek esküvel kelle bizonyítani; misét mondtam, melyre rendőrt küldtek; predikáltam, mit a tanító hallgatott, hozzá még le is irt; temettem, mi miatt az egyházfit és sírásót kihallgatták, — röviden: a törvénysértéseknek oly hosszú sorára figyelmeztettek, hogy akár lajstromul szolgálhatott volna Leporellnek „Don Juan“ban a papir. Magától értetik, hogy a barátságos meghívásnak épenséggel nem engedelmeskedtem, miért azután a bírósági végrehajtótól új megidézést kaptam, hogy a trieri fenyítő törvényszék előtt jelenjek meg, mely nyakaskodásomért 3 tallér pénzbírságra, esetleg egy napi fogságra ítélt. Mivel pedig a bírságot sem fizetém meg,

butoraimból foglaltak le, jó anyám könyei közt, azután az utczára vitték s elkótyavetyelték. Ez által okossá téve, megmaradt holmimat rögtön eladtam házi gazdámnak, minthogy mondhatom, hogy nagyon is távol volt tőlem a jó anyám által számomra keserves pénzen szerzett egyet-mást a végrehajtó dobpörgése alá juttatni. Így tehát lefoglalni való nem is maradt semmi más, mint személyem, mit azután csakhamar a szó szoros értelmében le is foglaltak. Az első elítélést gyorsan követé a második, száz tallérra, esetleg egyházi fogságra, én azonban úgy vételeztem, hogy még mindig elég korán huzekoldom be a trieri domonkosi-fogház és „bikaménes“-nek is nevezett székesegyház mögötti lelkész-szállóba. Még kevésbbé akartam a magam jószántából oda jutni, vártam tehát az erőszakra, mely az 1874. év egyik szép tavaszi reggelén, ép midőn misémet mondtam, az általam már jól ismert rendőrkepében csakugyan megérkezett. Szél gyorsasággal terjedt tova a helységben elfogatásom hire s százak siettek hozzám könyezve és zokogva a bucsuvét kézsorítására. Megragadó, megrázó jelenet volt ez, melyet soha feledni nem fogok, de a melyet le sem írhatok. A fájdalom-hangok szívem mélyeig hatottak, megrendítve derék hívőim szeretete, ragaszkodása s hithűsége által, csak némán szoríthatám meg kezeiket s kérhettem töredező hangon arra, hogy bármi következék is, mindig szilárdul ragaszkodjanak az ősi, szent, római kath. anyaszentegyházhoz, a pápához, a püspökökhöz, az ezek által kinevezett lelkészekhez, s hogy érettem imádkozzanak. Csak fáradsággal tudtunk utat törni magunknak a sokaságon keresztül, mely ki a vaspálya-állomásig kísért, közben-közben hatalmas éljenekkel rázkódtatva meg a levegőt, mignem a népség kérő szavainak engedve, visszavonult. Pap, ki ily jelenetet látott, mely nines „kommandirozva“, de a szivekből fakad; pap, ki-

nek sorsa oly sok könyvit esalt ki a hű katolikusok szemeiből, az nem retteg többé; az a jövő minden ijesztesének, szenvedési és üldözéseinek büszke örömmel néz eléje.

Maga a kíséző rendőr láthatólag meg volt indulva. „Ez teszi nehezzé a hivatalt“ mondja utközben hozzám; inkább kísérenék száz gyilkost, mint egy papot. „Vajjon nem készséggel engedelmeskedünk-e?“ „Bizonyára, hanem én bűnösebbnek találok magamat, mint önt. Inkább volna kedvem követ törni, mintsem e mesterseget hosszasán folytatni.“ „Ön csak azt teszi, mi önnek hivatala, a felelősség ön föllebbvalóit ért.“ „Megengedem, csakhogy e hivatal mégsem valami kellemes, miatta egész családom szenved; nőm nem kap az egész faluban egy csöpp tejet, a lakosok nem adnak neki, mert az én feleségem.“ — „Ez nincs rendén, mihelyt a fogságból visszatérek, máskép leszen.

Az utazás Trierig minden kétértő akadály nélkül folyt le. Hozzá őrszellemem ügyelt, hogy a régi római városba épségben érkezzem meg. A régi domonkosi kolostor sem álmodta volna, midőn a szerzet tagjai a házat elhagyták, hogy anno 1874-ben a kormány parancsára és a kultura érdekében a trieri püspök és egyházmegyéjének papjai ott elmélkedéseket és lelkigyakorlatokat kényszerüljenek tartani. Ha most Rousseauhoz hasonlóan odáig nem is menek, hogy a toll, tinta és papírral bezárást ohajtsam — ohaj, mit ezen különöznek is megengedtek — mégis vigasztalom magamat a költő szavaival: non minus solus quam solus, non minus otius, quam otiosus, azaz: soha sincs az ember olyannyira egyedül, mikor maga van, és soha kevésbé kellemetlenebb, mint midőn kell, hogy azzá legyen. És mint bizonyos alkalommal egy kath. lapszerkesztő mondta nekem: hogy mégsem lenne egészen kellemetlen valami, ha bizonyos időre minden gondot, fá-

radságot, minden politikát és egyéb államveszélyes foglalkozást lomtárba dobva, napról napra csak ugy kénye kedve szerint élhetne az ember, csak (vélekedék) nem kellene eme kedves édes semmittevést házmagaságu falakkal körülvenni és hegyesre pödrött bajszu, karddal fegyverzett, folyton kulcsokat csörgető felügyelőkkel őriztetni. Neki részben igaza van, én azonban mint pap, ki elárvult községet hagytam oda, ki ha a betegekre és haldoklókra gondolok, midőn üdvgondozó munkásságom parlagon hever, ilyes gondolatokkal nem tudom magamat vigasztalni. A pupos hátú és sanda költőnek, Horácznak szavai: beatus qui procul negotiis (boldog ki ment a gondoktól) rám egyáltalán semmi joggal sem alkalmazhatók, mert az igazán lelkész ép állásának fáradalmaiban és a nehéz kötelmek teljesítésében leli föl legnagyobb jutalmát, legfőbb boldogságát. Azért soh' se, semmi sem kínzott engem annyira a hosszas nyomor alatt, mint a tétlenség, hogy naponta nem misézhettem és lekipásztori kötelmemnek plébániámban eleget nem tehettem. Maga szabadságom elveszte, a négy hónapig tartó fogság, éhség, a mindenféle testi sérelmek, a száműzetés bűja, kimerítő utak, a szülőföldemről kiutasítás, stb. nem haladják meg ama fájdalmat.

Valóságos „gonosztevőnek“ annál kevésbé tarthattam magamat, mert már előre tudtam, hogy fogságomban egy valójában tisztességes társaságra találok, s ámbátor iparkodtam, hogy börtönöm küszöbét megtörődött szívvel lépjem át, államveszélyességem mégsem akart teljesen világossá lenni előttem. Belső szükségességből léptem a papi pályára, és az a szeretet, lelkesültség, mely fölszenteltetésem napján hevített, él most is szívemben. Most tehát, mivel egy liberális kamarai többség törvényeket bocsátott ki, miket az összes porosz püspöki kar, a pápa, az egyház benső

lényegével össze nem egyeztethetőnek nyilvánított, egyházam és eskümhöz hűtlen legyek, mert fogság kínoz? Semmi esetre sem! Én nem akarok Döllinger „ezer papjai“-hoz számíttatni, kik ép úgy gondolkodnak, mint ő; én nem akarám soha a hitbogyók csapatját szaporítani legkevesébbé azért, mert a fogság, nyálkaleves vagy rendőröktől nem féltem. Vagy nem szolgál szépen világító előképül a korábbi századok más ezer meg ezer kath. papja? Döllinger tévedett, míg én büszkén és megelégedéssel mondhatom el: „ezer“ más lelkipásztor nemcsak úgy gondolkodik mint én, de ép úgy tesz, úgy szenved mint én! Üldözhet azért bennünket a hitetlen ellen, kicsufolhat, gúnyolhat, mégis meg kell hajolnia a tény előtt, hogy az összes kath. papság a börtön, éheztetési kúra és száműzés dacára is mint egy ember erősen, szilárdan ragaszkodik egyházához, és ideiglenes javakért meggyőződését és lelkiismeretét lábbal nem tiporja. És ebben van a hatalom, az egyház egységében, mely nem az emberben gyökerezik, emberi gyöngeségen nem alapul, sem vele nem áll s bukik — és ebben nyilatkozik az isteni gondviselés. Lenne a kath. egyház emberi mű, ne élne bennünk papokban isteni eredetének tudata, a fanyar szenvedések és csábok mi könnyen legyőzhetnék volna a gyöngé emberi természetet ama több száz papnál, kik a májusi törvények áldozataivá lőnek. Ez azonban nem történt és ép ez okon, mivel a „kulturharc“ eredménye az államot illetőleg egyenlő a semmivel, az egyházra nézve pedig nagy erkölcsi eredményű, a harcznak folytatása sem hozhatja meg az államnak az ohajtott következt. Egyik részen a nyers erő van, másikon a lelkiismeret, ez utóbbit pedig bírósági végzések, rendőrök, lefoglalás, elfogatások, fogság, kiutasítás, száműzetés meg nem törik soha. E két elem küzdelmében szükségkép a

kitartó lelkiismeret fog győzelmet aratni, bárha sikerül is az államnak egy ideig a „testet” közös szenvedéseknek alávetni, de a test fölötti hatalma nem ér egész az akaratig; a látszatot hatalmába keritheti, de legfőlebb a hast győzi le és korántsem a lelkiismeretet. Eszméket fegyverrel legyőzni nem lehet.

Ilyes gondolatokkal haladtam át a fogház küszöbén és udvarán, miközben a kapu mögöttem zörömpölve záródott be. Először valék életemben fogoly. A fogház több, mindmegannyi egyemeletű fő- és melléképületből áll, az ablakok erősen rácsozottak, sok közülök még deszka-táblákkal is el van látva, röviden: az épületnek külseje teljességgel oly unalmas, mint azt már magának az ilyes épületnek jellege elgondolhatóvá teszi. A ház egyedüli czifrasága egy figyelmeztető tábla, hogy ott dohányozni nem szabad. Jó akarattal telt elővigyázati szabály, mely a ház unalmasságán épenséggel mitssem változtat. Bizonyos tekintetben oda való lenne a fölirat, mit Dante tett a pokol kapuja föl: „itt mondj le minden reménységről”. Az első főépület patkó alakú, három szárnyból áll s bensejében kertet körít; ezen részben vannak a férfi foglyok. Néhány száz lépésnyire oldalast van a női fogház, mig e kettő közti tért a kápolna és konyha foglalja el. Ez épületeknek mindegyike külön fehérre meszelt magas falakkal van körülvéve, mik az egyes udvarokkal, kertekkel és mosóhelylyel stb. együtt körülbelül 60 kat. holdnyi területet foglalnak el, ezen kívül még más körfallal ugy vannak bekerítve, hogy egyik a másikatól teljesen el legyen zárva. A külső és belső fal között járnak kellenek az örök.

Ezen csöndes menedékhelye az embereknek, kik a büntető törvénykönyv hirhedt különféle paragrafusaival összeütközésbe jöttek, kezdve a tolvajtól, ki a „tulajdon lopás”-féle elv előtt igen is meghajolt, és a

lopás értelmét úgy magyarázza, hogy ő maga tolvaj lett a nélkül, hogy tulajdonos lett volna, föl egész a nagymélt. Mátyás püspökig. ki szintén a 73-ik év szép május havában került Falk ur közmei közé, — mondom, „a bűnösök ezen menedéke“ oly alant van építve, hogy az még a verebeknek sem nyujtana jó kilátást, bárha azok a kémény tetején keresnének is helyet. Csakhamar beláttam tehát, hogy a természetbarát — minő valék magam is — csak igen csekély reményt köthet valami mulattató, vigasztaló tájképhez, mi annál kevésbé volt rám nézve örvendetes, mert ép a varázs szépségül május hónapban kelle elsőben is csendes szobácskámban a messzeható májusi törvények fölött alapos elmélkedéseket tartanom.

Magának a fogságnak unalmasságán kívül még hozzá az összes terület a székesegyház mögött egészen új kaledoniai fajta magány, hol a lámpások férfai Rochefort és Bazaine marschall biztosabban elülhettek volna, mint szigeteiken. Ember nem halad keresztül a mélabus utcákon, távol minden világi zaj s az élők zörejétől, államveszélyességük megismerésére jöhetnek itt a megmájusozott és meglutuzottak, ha a rendelkezésükre álló üres időt vidéki tudósítások tanulmányozására akarják fordítani; azonban mégsem lehet nem roszalni a kultur-tól való ezen tökéletes elszigeteltséget, mert hát csöndes menedékhelynek kell utat törnie a modern, nemzeti liberális kultúra lelkesedésére! Még a székesegyház mögött is fűdözhetők föl hiányok!

A mint nekem a Bismark s Falk ellenzékiek belépésem előtt a fogházat lefestették, a fogházi szobácskákat éppenséggel nem építették kevésre, úgy hogy kerül ott hely a közönséges akasztófaravalók és hivatásos gazembereken és hason jó madarakon kívül még a tisztességesebb vétkezők számára is, kik nem lesütött és könyező szemekkel, szégyen pírral

arczokon vagy a javithatatlanság kihívó daczával lépnek a börtönbe, hanem kik örömtelt kebellet s mint beestletökre való dolgot türik a fogságot s kiknek során ezerek bánkódnak és sírnak. És ha igaz az, hogy nem a hely teszi az embereket, hanem az emberek alkotják a helyet, ugy a régente domonkosi kolostor 1874-ben kevésbbé volt fegyház, mint kolostor. Vagy nem némesíté-e meg az épületet egy főpásztornak bentartózkodása annyira, hogy annak mogorvább jellege háttérbe szoruljon? S másrészt magukba zárva tarthatják a szűk szobácskák a „testet,“ de a lelket bilinesekbe verni nem lehet, sem pedig megakadályozni bárminő törvényezikkelylyel, hogy a meg nem mért téreket szabadon keresztül ne bolyongja és önként ultra montes (tul a hegyeken) Romába ne röptüljön! Azonban lehet, hogy majd mégis sikertülni fog a nemzeti liberalismus valamelyik kultur férfianak oly törvényt is létre hozni, mely majd a lélek és lelkiismeret idomítását is fogatnosítandja! — Ezen minden állami szentesítés nélkül ujra életre keltett kolostor, vagy (kinek hogyan tetszik) ezen „papszálló“ mint a nép ajka e fogházat nevezi, volt akkor s maiglan is legveszedelmesebb ház az egész trieri közgazgatási kerületben, mert ennek falai között vannak a „fekete internationale“-nak leggonoszabb tagjai, a k fekete gonosztevő és „nép-rettegők“ s igen czöszserü lett volna egynéhány negyvennyolez fontosból álló üteget felállítani a közelben, — ne detrimentum capiat respublica: azaz hogy az államot ki ne vessék sarkából. — Vagy miért is nem vitték „a romai viadarok“-at oda, hova tulajdonkép tartoznak, az amphitheatrumba, melyre Trierben mai napság is a legjobb alkalom kínálkozik. Itt lehetne csak igazán művészileg folytatni a kulturharezot; összeterelhetnék ide a „művelődés férfiai“ az „Isten teheneit“ és az „anyámasszony hősöket“ hol megláthatnák, hogy mire képesek a „daczos fejü ellenszegülők.“

Az igazgató oly egyén, kiben sokkal jobb a szív, mintsem a hivatalos arcz első tekintetre megengedné, hivatalosan fogadott bár, de mégis csak úgy mint egyáltalán a műveltebbekkel bánni szokás. Röviden tette föl a kérdést: hol és mikor születtem? azután átadott a főfelügyelőnek, ki a legpontosabban minden „fölsleges“ tárgyat kifürkészett s kinek ép ez okon órámat, pénzemet, késemet, szivaraimat, és egy szál irónt át is adtam. Ezzel végezve, mintán már összes terhemtől megkönnyített s teljesen üres zsebekkel álltam előtte, egy vörös bajszu felügyelő temett mellett, ki hosszú folyosók és erősen elreteszelt ajtókon keresztül föl egy magányos lépcsőn a „vizsgálat alatti foglyok“ lakosztályába vezetett. Az erős záruk, a megvasalt ajtók csekély kül-lyukaikkal, a szobácskák egyes föliratai stb. élénken emlékeztettek arra, hogy azon a helyen vagyok, hol oly emberek tartózkodnak, kik mindent, mi csak elmozdítható, szeretnek magukévá tenni s kikkel az enyém s tied közti különbséget csak nehezen lehet megértetni. A mint hamarosan észlelém, gyilkosok, rablók s más gym-gyom népség sem hiányzott. Való örömmel szemléltem a mindenütt uralkodó rendet és tisztaságot; az összes lépcsőzet, ajtók, folyosók és szobák, alulról olajföstésekkel vannak bevonva félig, míg felső részük fehérre meszelt. — De ha aranyból van is a ketrecz, mégis csak ketrecz az.

A szobácska, mely előlegesen tartózkodási helyemül szolgálit, 6—7 lépés hosszú, 4 lépés széles és oly magas, hogy az ember, ha nem megy egészen az ablak közelébe, nem üti fejét a padlás deszkáiba. Az előfalat ugyanis a lejtősen haladó tetőzet képezi, ezen van a kicsi rácsozott ablak is, melynek közepén ténylegi nagyságu szabad nyílás van. Egy asztal, két támasznélküli varga szék, kályha, korsó és mosdó kőmedencze, továbbá a szekrényke, az egykor zöld füg-

gönynyel (egyetemben) képezik az összes butorzatot. Mindezt egy pillantással keresztül futottam és mondhatom, sajátos módon éreztem magam, midőn az ajtó először reám zárult. A ferde ablakból, melynek vaspálczái közé arcomat egész halántékig be tudtam szorítani, láthattam bizonyos darabon az eget, a hegység egy részét, a kaszárnyát, és a szt. Pál templomon a kakast, az előttem elterülő és a fogházhoz tartozó épületeket, azaz a sok egyhangu falat, a kis intézeti kápolnát, a nő-fogházat, melyben püspök ur ő méltósága lakott, s melynek elrácsozott ablakait még láthattam lakásomból, hasonlóan a konyhát, mely fölött két paptársam lakott, kik a szószék paragrafusainak megsértéseért három hónapig zugolódtak. Balról szemlélhetém az olasz apácák kolostorának egyrészét, kertjét, melynek virágzó fái és bokrai a fehér fogházi falak kellemes változatát tevék; hébehóba magukat az apácákat is lehetett látni fehér vagy fekete takaróval fejükön a kertben föl s alá járkálni.

A házi rend, melyet hosszas fogságom ideje alatt ismerni elég alaposan megtanultam, a következő: reggel 5 órakor fölébreszt az erős házi harang, majd kulcsőrej hallatszik, az ajtók föltárulnak, a felügyelők figyelmeztetik a fegyenczeket, hogy öltözködjének, ezután pedig imára távozzanak. Ez alatt a szobácskákat kitisztítják, az ágyakat megvetik, s kezdetét veszi a munkaidő egészen 7 óráig, mikor a „reggeli“ következik, vagy jobban a hig nyálkalé, kutyáknak való edényekben, s hozzá fakanállal kell elfogyasztani. Kés és villa, mint fényüzési czikkek a „Bulles“ fogadóban tilosak. Fél-tizenkettőkor van az ebéd, vagyis ha becepelték irtózatot edényekben a borsó- vagy krumplikását, oda tartja minden fogoly a tányérját és hidor magának a különben meg nem határozható valamiből. Az ima evés előtt és után fönnállva történik.

Este hatkor van a nyálkáslebből álló, másként „szűzlé“nek is nevezett vacsora. Délben asztal után vadludak módjára sétálnak a fegyenczek öt lépésnyi távolban egymásután körül az udvaron, s bár nem sok bennök a megemésztetni való, de legalább szívják a szabad levegőt. Este hétkor, vasárnap már hatkor, mindannyája kell hogy letakarodjék ágyába, mit igazság szerint kinpadnak kellene nevezni. Egy vas alkotmány ez, rajta a vézna, keményre tömött szalmazsák, mely sokkal inkább emlékeztet valamely fatörzsökre, mint akármilyen másra; ezenkívül szerfölött rövid, úgy, hogy a tagok kinyújtására még csak gondolni sem lehet, s így egész valósággal S alakot képezve kelle rajt feküdnöm. A szalmazsák keménységét véve legalább oly ellenszegülő volt, mint magam, a lágy oda simulásról semmi fogalma! A csekély párna a két szalmával telített vánkos, tekintettel nagyságuk és vastagságukra, hasonlítanak a zsidók maczes vagy laskának nevezett sótalan kenyéréhez. Én tehát zseb- és törülköző kendőimből készítettem magamnak fejtáncost, mely bár szintén nem igen volt puha, de legalább valamelyes fejtámasztékul szolgált.

Alvásról az első éjen szó sem lehetett, mert alig hogy elszunnyadtam, már is a mézsköves padlózaton találtam magamat, így értem meg másnapi, reggeli öt órát is; fáradtan álltam ki a folyosóra s állapodtam meg a „vizsgálat alatti foglyok“ közt, kik csak úgy futottak föl és alá.

Egyikök azonnal hozzám lépett: „Ön is itt, lelkész ur?“ kérdi tőlem. Egy vesztének indult egyén volt ez, ki az elemi iskolában ülő szomszédom vala. „Mi sors hozta önt ide?“ kérdem viszont. — „Oh én ártatlan, egészen ártatlan vagyok. Nemde igazam van, lelkész ur, ön is ártatlanul került ide?“ Mosolyogtam. — „Mindazok, kiket itt lát, ártatlanok. Gondolja csak,

oda köleszöm szomszédomnak a szekeremet, a gazember elmegy rajta az erdőbe, fát lop és most itt ülök, mert a fát az én szekeremen lopta.“ Nem halatlan dolog ez?“ — „Ön persze nem először van itt?“ kérdezem. „Nem lelkész ur, de mert ön is itt van, nem sokat törődöm vele!“

Helyén lesz, ugy hiszem, most azonnal megjegyznem, hogy ez emberrel, ki alapjában sem gonosz, sem elvetemült, de könnyelmű és magára hagyatott volt, sikertült jobb életelveket elfogadtatnom. Könyező szemekkel ígért jobbulást és én hiszem, hogy elhagyva a fogságot, szavának embere is leszén.

Művelt ember előtt, ki rendszeres munkálódáshoz van szokva, semmi sem félelmetes annyira, mint a rideg elszigeteltség; ha tanulmányokkal foglalkozhattam vagy irhattam volna, ugy akkor félig-meddig Rousseauval együtt vélekedem, ezekről azonban itt le kelle mondanom, hol olvasmányul is egyedül a poroszok hős tetteit dicsőítő iratokat, minők: „Der alte Dessauer“ „Der alte Fritz“ „Der grosse Kurfürst“ kaptam kezéimhez, mint oly táplálékot, melyet a nyálkás levessel tökéletesen megrontott s a porosz hős tetteken nem valami kiválóan lelkesülő gyomrom egyáltalán nem kíváat. Igy tehát szörnyű mód unatkozva, reggeli 5 órától esti hétig csak szaladgáltam az ablakrácstól az ajtó-lyukig s viszont; számláltam a perczeket, a székesegyház minden óra ütését, a falak legyeit, — de megfeledkeztem az erős fogadásról, hogy „megjavítsam“ magamat. A gondolattal — hogy zár és retesz alatt kénytelenítettünk ülni, s magas falaktól környezve felügyelők és katonák őriznek bennünket, folyton csak a kulcsőrej és paranesszóra kell figyelniünk, nyomról nyomra akasztófáraavaló pofákkal találkozunk, — huzamosabban foglalkozni, elviselhetetlen. Hányszor meg nem léptem én is kicsike szo-

bámat s dugtam fejemet a vasrácszat közé, mit tenem egyszer sem lett volna szabad; hányszor kaptam mellény zsebemhez, hol azelőtt óráim volt; hányszor kabátom oldalzsebéhez, hova szivaraimat szoktam volt dugni! Én valósággal erős dohányos vagyok, s azért a dohányzás rögtöni elvonása tőlem, nekem az első napokban igen kellemetlen ajaklázott okozott. A szó szoros értelmében folyt a nyálam a nemes, vagy mint mások mondják, a gonosz növény után és én abban a meggyőződésben vagyok, hogy a kényszerített nélkülözés gondolata gonoszabb, mint maga a nélkülözés. Tizennégy nap mulva mindazonáltal megszokott valék és ezen megszokás igen sokat használt, mivel mindazt, kinél a fogságban csak egy levél dohányt találunk is, 14 napi szigorú börtönnel büntetik, azaz vizen és kenyéren egy sötét, ágy nélküli lyukba zárják el.

A „liberális“ urak többször hangoztatják, hogy a befogott püspökök és papoknál a vértanúságról szó sem lehet; én is alá írom ezt, ha a vértanúság alatt a testnek marcangolását, szétagolását és megégetését kell érteni. Nem, ily nemű vértanúságot embersége-sebb korunk nem ismer. De ki napról napra, háromszorosan elzárt ajtó mögött magával az unalom beesett szemü vigyori rémével kénytelen üldögelni szűk szobájában; ha éhséget túrni tanítják a gyomrot, mely a keserves ételt még magát a burgonyát is mint esemegét üdvözli; ha a kemény szalma éjen át vörös húzásokat rajzol a testre; ha valaki csak a vasrácszaton keresztül láthatja az eget egy darabon s az élet ezer megszokásait nélkülözni kénytelen; ki minden a külvilágali közlekedéstől el van zárva, föltülvizsgálat nélkül egyetlen levelet nem kap, nem írhat; ki még egy hírlapot is szívesen megköszönne — röviden: kitől szabadságát elrabolták, kinél az akarat helyét kényszer foglalta el, az mégis szenved bizonyos

tekintetben vértanuságot, mely annál érzékenyebbé lesz, a műveltségnek minél magasabb fokán áll valaki.

Ha tehát a püspökök, papok és szerkesztők nem is oly vértanuk, minők az első századokbeli keresztények voltak, kiket vadállatokkal tépettek szét, kerékbe törtek vagy megégettek, mégis szenvednek ezek is és mélyen szenvednek, úgy hogy csak az, ki hasonló körülmények közé jutott, tudja igazán sorsukat méltányolni. Ép ez okon szívesen elhiszem, mit a trieri új „Moselzeitung“ ír: „Egy valaki, ki sajtóvétség miatt 14 napi fogságot kapott, írja hozzánk (t. i. a szerkesztőségnek) a következőket: az bizonyos hogy ultramontán nem vagyok, de csodálok a kath. papság állhatatosságát, bátorságát és meggyőződéséhez való hűségét!“

Gyakran olvasható a lapokban, melyek magukat „szabadelvűeknek“ szokták nevezni (de kiktől a való szabadelvűség ép oly távol van, mint akár a fogház-tól a pamlag és olaj főstmény) hogy nagyon ócska a püspökök vértanusága. Láthatni, miként főstik a legragyogóbb színekkel a börtönfogságot, de meg vagyok győződve, hogy az afféle dolgok firkásaival, kik valószínűleg hosszú pipaszárral teljes kényelemben hevernek a kereveten vagy boros üveg mellett mulatják magukat és rózsás kedvükben faragnak ilyes dolgokat, ugyanaz esik meg, mi a pupos Horáczczal, ki pamlagán elterülve és fűgét rágicsálva írta e szavakat: dulce et decorum est pro patria mori (édes és dicső meghalni a hazáért). Valószínű azonban, hogy a szabadelvű újságíró urak is már a kemény, rideg fogságnak, az elrácsozott ablakok, a magas falak és katonaságnak, mely az udvaren éjjel s nappal váltakozik megpillantásakor más véleményen lennének, — azért ha nekik szükségesnek tünik is föl „a májusi törvényeknek szigorú és következetes keresztülvitele“

ugy akkor mégis inkább illenék a püspökök szenvedését illetőleg elismeréssel adózni, mintsem őket gúnyral és élcczel ósárolni! Igen kellemesen hatott reám, midőn olvasám egy trieri ügyvédnek, ki épen-séggel nem ultramontán, a saarbrückeni tanácskozáson 1875. febr. 16-án tett eme nyilatkozatát: „Én minden meggyőződést tisztelek, én tisztelem Schneider urat, mint meggyőződéséhez hű papot, kinek van bátorsága hiteért szenvedni.“ Ezek a szavai egy valójában liberalis férfinak, miket mindannyian homlokukra írhatnának, kik a divatos nemzeti liberalismust erőszakolják be!

Az unalmat szintén a fogság főbajai közé számítottam; azonban igazságos akarok lenni és megvallom, hogy nekünk, ellenszegülőknék, később megengedték a tanulást. Főleg a francia, angol s olasz nyelvvel foglalkoztunk, ezeken kívül még a történettel és gyorsírással. Majd egy jeles munkácska, Silvio Pellico-nak „Fogságom“ című műve is kezembe került, mely szerintem kiváló figyelmet érdemel s melynek tulajdonkép egyetlen czellából sem szabadna hiányozni. A megdöbbentő szenvedéseket fűsti ez, miket a költő, mint államfogoly először Majland és Velenczében, később Spielbergen Morvaországban 1810—30-ig szenvedett. Ő az Istenre és vallásra mindig a legtalálóbbsá módon mutat reá s a nélkül, hogy az ugynevezett megjámorult hangba esnék alá, kibékíti sorsukkal a foglyokat, vigasztalja és fölemeli azokat. Ennek olvasása folytán, miután önkéntelenül is párhuzamot vontam magam és ő között, az olasz írónak szenvedéseiből vigaszt és bátorságot merítettem s helyzetemet igazán könnyebbnek érzém. Az iratkát legalább vasárnap föl kellene olvasni a foglyoknak s meglehetősen számban helyezni el a fogházak könyvtárában, mint melynél vonzóbb, vigasztalóbb, üdítőbb és

tanulságosabb olvasmány ilyes intézet számára nem létezik. Mi papok valamennyien reggel és délután egy óra hosszát sétáltunk körben a belső udvaron. Mintegy száz láb hosszú és 80 láb széles, magas fehér falaktól körülvevett, részben kikövezett, részben pedig petrezselymet s más leves-zöldséget tartalmazó terület ez. Ugyan ennek közepén magas állvány emelkedik, egy fa szivattyu, melyet mi — mint circusbeli lovak a közepén álló lovászt — futkostunk körül. Ezek a séták voltak egyedüli üdítőink, melyeken csacsoghattunk, nevethettünk s kibeszélhettük magunkat. Itt találkoztam először a világszerte híres szent-lőrinczi káplánnal, Schneider Ferenczcel, kit ez időtájt természetesen még nem kapott annyira a hir szárnyaira, és neve valamint az összezuzott áldozó pad nem talált még fölvételre a „Times“ hasábjain. Ez mintegy 26 évű fiatal ember, kiválóan bútan természetű, s épenséggel nem „szeleburdi“, jó pap, kellemős társalgó. Ekkor még virágzó, egészséges arczzinnel, mely most már természetesen a 17 havi fogság és fegyházi tartás következtében üdeségét elgondolhatólag elvesztette. Bajtársak voltak még K. az oberveis-i plébános, öreg, körülbelül 20 év óta gyomorhajban sinylődő beteges ember; egy szerfölött jámbor pap, kinek lélekerőssége testi nehéz elgyengülése daczára valamennyink példányképeül szolgált. Nem panaszkodott soha, folyvást jókedvű volt, minden „ügyét“ az Urra bizta, ki övéit nem hagyja el soha. Továbbá több káplánnal is találkoztam, köztük A.-val Prümből; St-val Berneastelből; C-, K- és P-vel Wittlichből. Ez utóbbi maga a személyesített guny, eleveniséget szökellő forrása a tréfás jó kedv és élelnek. Minden szava egy tűzgyolyó vagy nyillövés volt. Ha korogott is a has, szive, lelke üde volt s gazdag szellemessége jókedvben tartotta környezőit is. Az ő tréfás jó kedve elevenítette

és népesítette meg vig kópékkal a mogorva fegyházi falakat, az ő meg nem törő jó kedve bátorította a többit, ha untató komor óráik következtek. Bizonyítékul, hogy a szalmazsák, „szüzlotty“ és koplaltató kúra daczára sem hiányzott a jó kedv fogságunkban, főlemlitem még a következő tréfás eseményt: Egyik napon több bajtársammal a petrezselyem ágyak közé mentem sétálni, midőn a felügyelő, ki ekkoriban a vizsgálat alatti foglyokra ügyelt, sajátóságát képező fontoskodó arczczal lépett hozzánk. Felügyelői méltóságát e „feszés katona“ mint könyvében is olvasható, vagy „szép testtartásu férfi“ (mint maga magát nevezé) mindenkor szerette szemléltetni, szemközt kerülve hozzánk „előljárói“ kegyes arczával minden habozás nélkül tudtunkra adta, hogy „ő magasabb ágyból származik ám.“ Mi természetesen óvakodtunk szavai fölött kételyeinket kifejezni, sőt K. plébános, Sch. és P. urak dicsérő szavaikkal még inkább olajat öntöttek a tűzre. Egyik reggelen tehát, midőn mi ép egy történelmi esemény fölött tanakodtunk, ez ur csak megvallá ám nekünk, hogy a történelemhez ő is ért; — igen? és hogy-hogy? Mosolyogva fogadtuk ez égeszet, mert esetleg tudta, hogy I. Napoleon Helena szigetén halt meg, s hogy a hét éves háboru hét esztendeig tartott, egyikünk azonban elég pajkos volt ugy kéz alatt tudatni a többivel, hogy ő a cannaei csatát majd tollba fogja mondani a felügyelőnek, hogy ez azután azt, mint eredeti dolgot mutathassa be mindenkinék. Az ige testté lett. Alig valék ismét negyedóra folyásig szobámban, midőn Rottek és Momm-sen *) vetélytársa hozzám belépe, kezében egy darab papírral, melyet ugyanesak várakozásteli arczczal nyuj-

*) Hires történetirók, az utóbbinak egyik jeles műve most jelenik meg magyarul.

tott oda. „Mi ez?” kérdezém. — „Olvassa, plébános ur; történelmi tanulmány.” — „Igazán? Hadd látom?” Kezembe vevém és majd hogy meg nem szakadtam a nevetésben. A tanulmány így hangzott:

A c a n n a e i c s a t a.

„Caesar átlépte a Rubicont; egyik oldalon volt Leonidás tiz elefánttal és hat négyfontos ágyu-üteggel, a másikon Cajus Julius Caesar Pompejus szobra mellett.

Hosszasan tartott már a tüzeléssel folytatott harc, mignem végezetül Leonidás az első elefántok egyikére ugorva, az ellenséges sorok közé nyomult s Rómába távozta „jöttem, láttam, győztem.”

„Most fogalmazta ön ezt?” „Magától értetődik.”
 Minő történelmi műveket használ ön?” „Valamennyit.”

Az olvasó látja tehát, hogy maga a jó kedv sem hiányzott a fogságban; mi legkevesebb három nap hosszat neveltünk a „tanuság” fölött s reméljük, hogy tőlünk senki is rossz néven nem veszi.

Tizennégy napi egyedüllét után a nagy „fegyencz terembe” szállásoltak. Ez valamivel alantabb fekvő helyiség a következő fölirattal: „Ifjabb vétkesek számára.” Megmájusozott vétkezők számára még nem voltak nyomatott táblák. Hatan bajtársak laktuk ezen terem felét, mert közepén egy a felső padolatról lelógó függöny által két részre volt osztva, a másik felében pedig reggeltől késő estig zörögtek a szövöszékek, miktől egy hitvány spanyol fal választott el bennünket. Az épület ezen részében lakott Kraemer plébános és Schneider káplán is s hozzá mindkettő ugyanabban a szobában, melyet előttük az „E. Sontagsblatt” előbbi kiadója hat hosszú héten át töltött el keserű panaszaival. Az ember mindenha társas lény marad, ép ez okon örültem meg én is mások társaságának. Csak igaz az, mit a költő mond: „Solamen miseris socios habuisse ma-

lorum. (Vigasztaló a szerencsétlenre, társakat birni bajban.) Jóllehet támasznélküli székeken üldögéltünk, agyag edényekből ettünk moslék levest, dideregtünk a hidegtől, gőzöltünk a melegtől, mégis vidorabbak voltunk, mint Dániel az oroszlán veremben. Mindazok közt, miket büntetésül ránk szabtak — a legkeményebb marad az, hogy misét nem mondhattunk.

A foglyoknak hetenként kétszer van miséjük az intézet kápolnájában, vasárnap és szerdán 6 órakor, melyet ugyancsak fogoly lelkészek mondanak. A nm. püspök ur, Dr Eberhard Mátyás 7 órakor mond misét bezárt ajtók mögött! Bár kicsi a kápolna, de csinos, főleg a Fölfeszített képével Mária és József szobraival és számos (a trieri urhölgyek által a fogoly-püspöknek ajándékozott) virággal ékített oltáron akad meg szemünk. Balról van az orgona, jobbról a szószék; a boltíveken és falakon egy díszítő fogoly épen nem kedvezetlen sikerrel tette próbára téhetségét. Farácsolattal elzárt külön helye van a vizsgálat alatti foglyoknak, míg a templom elzárt előrésze a nő-foglyok helyét képezi. Hat óra előtt már megtöltik a foglyok — kezdve a fiatal sihedertől, ki még alig hogy kinőtt az iskola padjaiból, a meggörnyedt galambósz aggastyánig — a kápolna padjait és tereit. Az igazgató, a pénztárnok, a felügyelők, s mi papok szintén jelen valánk mindig a szt. misén.

Az orgona alatt, balra tehát az oltártól, van a nm. püspök ur imazsamolya. Mihelyt a magas fogoly belép a templomba, a foglyok tiszteletteljesen félrevonulnak, kitérnek. Szivem mélyen vérzett s kétségkívül minden jelenvolté, valahányszor a fogoly-püspököt a püspöki kereszttel térdelni láttam a foglyok között, de Istenbeni megnyugvást tükröző tekintete érthetőn beszélt mindnyájához, hogy szenvedéseit az egyház javáért, mint ki erős meggyőződéssel küzd a

magasztos elvért, szívesen és örömmel viseli. Komornikja egy öreges, jóra való felügyelő volt, ki breviumát a templomba vitte és kizárólag az ő szolgálataiban állott. Különben a jó öregben még módfelett benne volt a katonai szellem; az egyik reggelen a plébánost, ki a püspököt az igazgató kertjében sétái közben kísérni szokta, a következő szavakkal hívta meg: „Egy ember a püspök urhoz, indulj!” — Mise alatt váltakozva folyt az ének és ima, míg az első evangéliom után rendszerint rövid, de helyette szívhez szóló beszéd volt. A délutáni istentiszteletken jelen volt a püspök ur is, és néhányszor a szerdán délután 2—3-ig tartatni szokott keresztény tanítással egybekapcsolt elmélkedés alatt is. Látható tehát, hogy a foglyok vallási szükségleteit illetőleg amennyire lehetséges, gondoskodva van. Nem akarom elhallgatni azt sem, hogy a foglyok reggel fölkelés után és este lefekvés előtt is összejönek imára; egy hangosan imádkozza az „Ur angyalát“ és a többi ráfelel; ugyanez történik asztal előtt és után.

Igazán, gyakran megbámultam a fegyenczek ravaszságát; részint mivel a belépéskor mindent elvesznek tőlök és magát a ruházatot is változtatniok kell, (nyáron vászon felöltöt, télen pedig gyapju ruhát viselnek), részint mert papír és író eszköz a szigoruan eltiltott tárgyak közé tartoznak, s én hiszem mégis, hogy azok bármelyike el van úgy látva, hogy tudna levelet írni akármikor. Mi móddal szerzik meg a szükséges anyagot, előttem s mindenestre az örökdő személyzet előtt is valóságos rejtvény.

A bezárt papok sorsa, kiválcán azoké, kik másod vagy harmadizben mennek szt. Domingo áldott földére, idő folytával mindmind rosabbra változik. Kezdetben, a ki önkényt jelent meg a beszólításra, tettségére szerint misézhetett és gondoskodhatott maga tar-

tásáról, az engedmények azonban nem tartottak huzamosan s mi már a házi rend teljes szigorának voltunk alávetve. Hus, huslé, sör, bor, vaj, főzelék minő izűek? bajosan mondtuk volna meg és mindamellet, megelégedettek, jókedvűek voltunk és ha délben a hig „lotty“-ban igaz utramontán turkálódással halásztunk valami tömör anyag után, Péterre gondoltunk, ki szintén mindaddig eredménytelenül halászott, míg csak az Ur rajta nem segített.

Egy alkalommal részvétemnek adtam kifejezést társam előtt, ki láthatólag sárgult és soványodott; ez azonban mosolyogva válaszolt: „Ha lelkesedéstükben százezerek táborba szállanak, készen fáradalmakat, a nélkülözések minden nemét, magát a halált is elszenvedni eszménytikért, a hazaszeretetért — miért ne mondhatnék le én is a magas és fönséges eszme kedvéért, mely a jelen küzdelemből mint győző fog kibontakozni, mindenről szívesen?“ És neki igaza van, mi lemondtunk volna a „komisz lé“-ről is és megelégedtünk volna vízzel és kenyérrel, ha a szükség úgy hozza magával, mert igaz marad az, hogy a kath. pap egy falat husért, egy pipa dohányért, kényelemért meggyőződését föl nem áldozza soha! Néhányszor maguk a felügyelők mondták: (mert Istennek legyen hála, ezek közt is csak akad derék becsületes ember) „Mi alig tudunk ránézni és szégyeljük magunkat, midőn a teknőt önök elé tesszük, de mi nem tehetünk, nem merünk önökért tenni semmit is“. Tiszteletadólag, figyelemmel bántak velünk, úgy a mint kiki tudott vagy akart, egyik jobban másik rosszabbul; azok voltak a leggonoszabbak, kiknek a „hivatal“ szó minden öt perczen az ajkukon fityegett. A mint észlelém, egészben véve a fegyenczekkel is emberségesen bántak s durvaság ritkán fordult elő. A felügyelők szíve egyáltalán engedékenyebb, mint mire ntasítva vannak; hozzá figyelembe kell venni, hogy ta-

lálkozik a foglyok közt jó elem is, és hogy azok nem valamennyien gonosztevők. Van, kit meggondolatlan pillanat, egy oktan tett, vagy a szükség, vagy mert lekipásztora visszatértekor éljent kiáltott és „csoportba” ment, hozott ide s bujtatott fegyencz öltözetbe, míg a világban elég gazember jár-kei finom glace-kesztyüben vérszopók, gyilkolók, alapítók, paraznák stb. kik százszor inkább megérdemelnék, hogy csukva legyenek.

A fogházi életet szándékosan tárgyalom valamivel kimerítőbben, nemcsak azért, mert Windhorst szerint mainapság salon-képessé tesz, de mert előre tudtam, hogy nem lesz kedvetlen az olvasó előtt legalább egyszer lélekben bejárni azokat a helyeket (minthogy a fogházak egymáshoz teljesen hasonlóak) melyekben a kulturharcz napjaiban hat porosz püspök, több száz pap, szerkesztők, hónapokig és évhosszat az egyházért és hitükért szenvedtek, küzdöttek s részben még most is szenvednek. Magam is teljes hatodfél hónapig gyönyörködtem a májusi törvények jeles voltában s tartottam alapos elmélkedéseket „a kormány szelidsége és a belső ellenségek” fölött, miként a kormány-főnök Saarbrückenben 1875. febr. 15-én mondotta és bár megkaptam a bizonyítványt, hogy „igen jól” viseltem magamat, mégis csak oly „javíthatatlanul” hagytam el a fogházat, mint midőn abba beléptem.

Akárhányszor tértem vissza plébániámba, derék hiveim mindannyiszor oly örömmel fogadtak s oly élénk részvétet tanusítottak, hogy végtére is magamnak kelle őket kérnem, hogy minden nyilvános tüntetéstől tartsák távol magukat; mert ha a kormányzóság egy ily „törvényellenes” tüntetést észrevesz, maga e jó nép könnyen surlódásba jöhet a birósággal, mit minden áron iparkodtam eltávolítani. Midőn első trieri kultur-utazásomból visszatértem, ezerek jöttek elé; fehérbe öltözött lányok köszöntöttek, az egész hely-

ség föl volt koszoruzva és lobogókkal ékesítve, maga szobám csokrok és virágfüzérektől pompázott. Azonban, bármennyire örültem is ezen szeretet és ragaszkodásnak, a mely mindazonáltal nem annyira személyemet illette, mint inkább plébánia hiveim kath. érzületének volt kitűnő bizonyítéka, de mégis közbe kellett szólanom, mert a polgármester, rendőrök, csőszök és bakterok sötéten s fenyegetőzve állottak a háttérben.

II.

„Et haec olim meminisse iuvat“

Ezzel tehát véget ért volna elbeszélésem első része, az ugynevezett „bezáratás története“, s sokkal érdekesebb és kalandosabb rész kezdődik, a tulajdonképeni Odyssea, a „kiutasítás“ és száműzés okozta bolyongások. A kir. kormány ugyanis 1874. oct. havában úgy látszik azon meggyőződésre jutott, hogy én a magasabb kultureszmék iránt egészen érzéketlen vagyok, s rég elhegedülte szent Dávid minden képességemet, miért is elhatározta, hogy többé ne alkalmatlankodjam se a törvényszéknél, se a börtönben, kiadja utleveletem, azaz előlegesen kitilt a trieri kormányi kerületből. Mielőtt azonban a kiutasító levelet megkaptam, jelentékenyen megrongált egészségem helyreállítása végett néhány napra szülőföldemre utazék, s nem sokára az a szerencse jutott osztályrészemül, hogy a kerületi hivatalos lapban bíróilag kerestek. Személyem leírása oly hű vala, hogy a képiró bátran lerajzolhatott volna ez után; csak egy pontban volt valósággal hiba, ugyanis ezt tartalmazta: „Szine — egészséges,“ minek helyesebben így kellett volna hangzania: „fekete.“

Semmikép sem levén szándékomban, hogy a netaláni büntetések alól kivonjam magamat s önkényű száműzésbe távozzam, azonnal plébániámba tértem vissza, hol ajtómra szegezve találtam a kiutasító parancsot, melyszerint 24 óra alatt (rég elmúlt már) távozzam a kerületből. A papirost érintetlenül hagytam helyén, s miattam száza dokig is ott lehet, hogy még

a késő nemzedéknek is hirdesse a fölvilágosult s türelmes 19-ik század kulturharczát.

Midőn másnap miséztem, már a sz. áldozás alatt bizonyos nyugtalanságot vettem észre az ajtatos soroktól megtelt templomban. E nyugtalanság oka egy szál rendőr vala, ki az oltár zsámolyáig tolakodott, s gyaníták, hogy értem jött. — Alig távoztam az oltártól, máris vállamra nehezült a törvény karja, s fogolynak nyilvánított. Erre hangos sírás és zokogás támadt a templomban, mely annyira megindított, hogy engem is majdnem könyekre fakasztott és a rendőrt e nyilatkozatra kényszeríté: „Többször olvastam már hasonló jelenetekről, ily megrendítő s szivrázóknak azonban még sem hittem.“ Férfiak és nők, gyermekek és aggastyánok sirtak s tolongtak körülöm távozásom előtt még egyszer kezet nyujtandók. Vigasztaltam a jámborokat, s halogatás nélkül követtem a rendőrt a polgármesteri hivatalba. „Hová megyünk?“ kérdezém. „Nem tudom plebános úr! én csak azon parancsot kaptam, hogy elfogjam.“

A polgármesteri hivatalban azon különös ajánlatot tették, hogy magam és a rendőrség utiköltségét K—ig én viseljem. Minthogy ekkor még meglehetősen egészségnek örvendtem, s nem vala szándékom fürdőre utazni, határozottan visszautasítottam az ajánlatot, mire azt válaszolák, hogy gyalog kell megtennem az utat. Háromnapos és igen fárasztó út volt előttünk a kopár Eifelen át, s így kijelentém, hogy ily messze utra még képtelen vagyok. Elsőben is az oltószerek kamrájába zártak, míg „felsőbb helyről“ tanácsot nem kérnek, s orvos nem bizonyítja, hogy ily fáradságra testem erőtlen. Ezen orvosi bizonyítvány értelmében kocsit kellett szerezni, melyet egy községbeli úr szíves készséggel engedett át számomra. Fegyveres kísérettel ültem kocsira, s most tovább — t. i. így gon-

doltam magamban, — de nem soká tartott a dicsőség; mert alig értünk — már t. i. a rendőr és csekélységem — az országutra, midőn utánunk vágat egy futár, megállítja a fogatot, s nyers hangon követeli a tartománytanács irásbeli engedélyét a kocsin vitetéshez. Se én, se kísérom nem tudtunk ily elbocsátó levelet előmutatni — az utóbbi ugyanis csak szóbeli fölhatalmazást kapott a polgármestertől a kocsihasználatra — és a rendőr azonnal rámförmedt, hogy a kocsit hagyjam el, s gyalog folytassam az utat. Kisérom pedig engedélyért visszakocsizott a tanácshoz.

Most pedig oly jelenet kezdődött, melyet soh' sem feledek el, s mit — ha nem önmagammal történik — lehetetlennek vagy tulzottnak tartottam volna. Ugyanis szünet nélkül sarkamban volt a rendőr lova; ha oldalvást akartam kitérni a ló elől, azonnal oda fordítá lovasa és a folyton ágaskodó ló minden lépés nyomon legázolni látszott engem, kiutasítottat. Kérésemre, hogy kevéssé maradna hátrább, minthogy semmi veszély sincs, hogy elszökjem, csak ily megjegyzést tudott tenni: „így bánunk mindenkivel.“ Száz és száz ember — kik tanui valának a vérlázító jelenetnek — hangos panaszokban tört ki s kérte, hogy el ne gázoljon; szerencsémre a ló több érzéssel látszott birni, mint lovasa, mert csak mögöttem csapott le patáival, s így a félelem s egy hegedésen kívül ép maradtam. Egy óra múlva megjött a koesi a tartománytanács engedélyével; most ismét felülhettem, s zavartalanul folytathattam az utat. Kiméletből elhallgatom a rendőr nevét; nyugodjék békével olesón szerzett babérain, hogy egy szegény számüzöttet, mint valami vadállatot megkínzott. A végkövetkezményt azonban levonhatom e jelenetből, mely — fájdalom — nagyon is való, ki lesz a bűnös, ha ily alkalmakkal egy-

szer kihágások történnék? „Igy bánunk mindenkivel.“ Természetes, hisz harcban állunk, s az ellent szabad legázolni! Plébániai hiveim dicséretére legyen mondva, hogy még a rendőr e durvaságára sem engedték magukat kihágásokra ragadtatni, hanem csak szomorú s bánatos arcczal nézték ez embertelenséget. Szívök vérezett ugyan, — erről tanuskodtak a könyük, — kezüket azonban még sem szorították ökölbe.

Említésre méltók még ama zárszavak, melyekkel a polgármester utlevelemet elátta; így ír: „Az elfogott mindig ellenszegülő marad, azt azonban alig fogja engedni, hogy erőszakot kelljen használni.“ Ezen ajánlás azonban hatás nélkül maradt, én mosolyogtam rajta s a többi polgármester — kiknek elő kellett mutatni a testimonium abeundit, azaz felhatalmazást, hogy elhagyhassam a kerületet — szintén csak nevettek buzgó kollegájuk e ravaszsága, emberismerete és jósló tehetségén. Említett polgármesterünk, ki irásilag megjósolá „folytonos ellenszegülésemet“ a műveltek közé számítá magát — ezt írásban is ki tudom mutatni — s igen szeretett idegen szókat használni, melyeket azonban rendesen helytelenül alkalmazott. Így a többi között ily bucsubeszédet tartott előttem: „Önmaga okozta „status quo“-ját s azt mindenesetre belátja, hogy daczosságával nem renoval; a törvényt meg kell tartani, mert különben szó sem lehet az állam „poenitentiájáról.“ Távozzék s ne retournáljon tovább.“ Ki ne mosolygott volna a helyzet komolysága daczára önkénytelenül is ezen önérzettel és pathosszal elmondott büntető szónoklatra? Szótlanul folytattuk utunkat a nedves reggelen. Én a zsolozsmát végeztem, kísérem pedig rövidszáru pipájából szítt, melynek bodorfüst gomolyai úgy látszik arra is szolgáltak, hogy a jelenlétem által megrontott levegőt ártalmatlanná tegyék a kocsiban; szerenese, hogy egy légy sem volt

kocsinkban. Az egész égboltozat hamvas ködtömeg volt, mely nedves fátyol gyanánt borult a földre s minden napsugárt elzárt előlünk. Az időjárás teljesen megfelelt hangulatomnak s rendőröm arcza is oly komor és zord vala, mintha csak viszfénye akart volna lenni az ólom-szürke égboltozatnak. Imám elvégzése után is mindketten hallgattunk, csak néha-néha mormogott valami érthetetlen szavakat kísérom rőt szakállába. Mint már említém, a 170 napi fogság következtében beteges voltam, különösen gyomrom állapotát épen nem nevezhetném rendesnek s a rövid tartózkodás szülőföldemen korántsem volt elég teljes felüdülésemre. A hosszas utazás alatt még nagyobb mérvben támadott meg a fájdalom, mire lényeges befolyást látszott gyakorolni azon körülmény, hogy éhgyomorral voltam. A templomban történt elfogatásom után ugyanis nem engedték meg, hogy lakásomra mehessek; oly sürgős volt az „államveszélyes“ elfogatása, hogy nem is reggelizhettem, sőt még uti pénzzel sem láthattam el magamat. Vajjon a majusi törvény készítőinek is — kik a humanitas embereinek mondják magukat — ez volt gondolatukban, hogy a kormány alsó rendű közegei ily kiméretlenül s tekintet nélkül bánjanak a törvény áldozataival? Azt nem veszem rossz néven a rendőrtől, hogy majdnem a hátamon gázolt lovával, mert ezen egyáltalában nem is lehet megütközni (ezt maga a foglalkozás hozza magával s ily emberek egyenruhájához nem tartozhatik a glacé keztyű s nem lehetnek gyengéd szakaszok szolgálati teendőikben), de hogy egy „művelt“ polgármester éhgyomorral s minden uti pénz nélkül küldjön ki a messze világba, ezen némileg csodálkozhatnám ugyan, ha esetleg nem kulturharczban élénk.

Midőn tehát délfele egy faluba értünk, kértem hogy leszállhassak s valamit ehessem. Rendőröm szót-

lanul kísért a koresmába s a jó emberek erejéktől telhetőleg iparkodtak mindent megtenni, hogy korogó gyomrom kielégíttessék. Igen, nemcsak hogy fizetést vonakodtak elfogadni, hanem a derék házi asszony még az utra is adott egy kenyeret, üvegbort s jó darab sonkát, mit köszönettel elfogadtam. Tisztelet ily derék katolikusoknak! A kath. egyházhoz való ragaszkodásnak ily némán szóló bizonyítékai jótékonyan hatottak szívemre; ezek megmutatták, hogyan gondolkodik a nép, mint becsüli papjait még akkor is, midőn megbélyegezve, hazátlanul és mint „gonosztevők“ rendőrök kíséretében tévelyegnek ide odá. Estefelé kemény hideg állt be; egész testemben remegtem, mert sehogy sem védhettem magamat a hideg ellen s örültem, midőn kilencz óra tájban első állomásunkat elértük. Mindenekelőtt ismét a polgármesteri hivatalba kellett mennem, hogy egykori iskolatársamat — kinek nem egy izben engedtem át a görög és latin gyakorlatot — mint polgármestert találjam meg. Már már barátságos üdvözletre nyitottam meg ajkaimat, midőn szigorú arezvonásai visszariaszták kinyújtott jobbomat s azonnal észrevettem, hogy csak hivatalosan kíván velem végezni s tovább nem akar ismerni. Ez nem volt szép a tévelygővel szemben, mert néhányszor mégis csak én segitettem ki Odysseus bolyongásaiból. Meg kell vallanom, hogy az első pillanatban sokkal jobban sértett e férfiú magaviselete, mint megérdemelte; most azonban már csak rokonszenvvel s fájdalommal gondolok egykori barátomra, kinek szívét megkeményítette a kulturharc s benne a tisztviselőben elveszett az ember. De még sem, nem akarok igazságtalan lenni irányában: mikép közeledhetett volna ő, a „birodalom barátja“ egy fekete gonosztevőhöz — kit a kormány kiutasít — máskép, mint „hivatalosan?“ Hisz rendőri tisztviselők

voltak jelen s hozzám barátságosan intézett egy szó is mily birodalom-ellenesnek látszhatott volna. Tökéletes igaza van e szemes férfinak — mondaná Lasker — mert több tekintettel kell lenni hivatalára, felesége és gyermekeire, mint egy kiutasítottra!

„Ön N. lelkész?” kérdezé. „Igen is.” „Müller, vezesse e rabot „a Thorba;” holnap 5 órákor tovább folytatja az utat.” Uj lakásom, a „Thor” egy régi vár utolsó maradványa volt, melyet a rendőrség naplopók, vándorkoldusok s hasonló emberek ideiglenes tartózkodó helyéül jelölt ki. A sötét épület alsó részeiben ott volt a nélkülözhetetlen vízi fecskendő s egyéb tárgyak, melyek láthatólag már nem foglaltatnak a levéltárban. Egy kis szobába utasítottak engem, mely épen nem volt fényűzőleg berendezve, mert csak egy rozszant ágy volt benne; egy tányér langyos rizslevest s egy darab kenyeret találtak számomra; mivel azonban jó étvágyam, hozzá még féltüveg borom és egy darab sonkám volt a tarsolyban, pompásan vacsoráltam s az út fáradalmi után — hálát adva Istennek s a harcban való további kitartásra erőt kérve — csakhamar mély álomba merültem. A mai este önmagamon tapasztaltam egész valójában, mily erős fegyver az ima. Mig a kormány e fegyver ellen állit rendőröket s börtönöket soh’ sem fog győzni.

Más nap reggel uj adag vizlevesselel erősítve tovább mentünk, most azonban csak gyalog, mivel e helyig kaptam kocsira engedélyt. Védő szellemül herkulesi rendőrt rendeltek mellém fegyverrel s munitiával felszerelve, kinek marczone arcza (sűrű szakállától csak a rézvörös orr látszott) azon következtetésre jogosított, hogy igen jól ért „a fekete vad” üzéséhez. Azonban mégis azt tapasztaltam, hogy a látszat csal, mert ez ember minden sisakja, fegyvere, tölténység-kája, nagy szakállá és erős szemöldöke daczára jó

természetű volt és katonai életéből merített adomákkal mulattatott. Mint altiszt nem nyomorgatta embereit s mégis az ő századában voltak a legderekabb legények; jól tudott rajzolni, sőt még verselni is próbált. Ismét egy félreismert lángész! Nem volt kedvem ellen, hogy az utat gyalog kell folytatnom, mivel csak 7 órai ut volt még előttünk s jöllehet hideg vala s arczunk körül hópelyhek szállingoztak, mégis előbbre tettem a gyalog utazást a kocsirázásnak.

Kisérőmnek még oly ajánlatot is tettem, hogy a falvakban — melyeken keresztül utazunk — láto-gassuk meg egy-kétszer a plebánosokat s magunkat néhány pohár borral erősítsük. Habár eleinte veszélyesnek látszott előtte a kiadott parancs elleni eljárás, végre azonban beleegyezett s kulturmarsunkon pontosan beállítottunk meglepett testvéreimhez; s ha minden mást, de éhséget és szomjat nem szenvedtünk; mindamellet, hogy a hét órából lett kilencz is, még sem voltunk ezért fagyosabbak, milyenek a hideg hegyi légfolytán ugy is valánk. A velünk találkozó emberek álmélkodva álltak meg s ezen keresztény üdvözlettel köszöntöttek: D. a J. Kr. s a rendőr — kit eleinte bántott ez — később már velem együtt felelte: mindörökké! Ez ember mindezek folytán végre oda jutott, hogy — mint maga megvallotta nekem — szinte szégyelte magát, hogy engem tolonczozzon s tova kísérjen; kért, ne hagyadjam e miatt ő reá.

Lehetetlen ezen s többi utazásomról minden legkisebbet is feljegyezni; ezekről csak rövidke rajzot nyujthatok olvasóimnak, de hiszem, elégséges lesz arra, azon helyzet lefestésére, melybe a köteletségéhez híű pap jut Poroszországban az egyházpolitikai harc által. Azért egyes epizodok mellőzésével röviden csak azt akarom megemliteni, hogy már meglehetősen sötét vala, midőn átléptük a kertület határait, hol a rendőr közét

nyujtva így szólt: „Így plébános úr, most már el kell öntől bucsuznom, örülök, hogy már ennyire vagyunk s betöltém napszámomat. Hová fog ön most menni?“ „Nem tudom — kedvesem, de reménylem, hogy valahol csak találok helyet.“

Megfordult s távozott. Itt állok most egyedül kiutasítva a magas hegyeken. A metsző szél mind sürűbben verdeste arczomba a hópolyheket; a leveleitől fosztott fáknak ide s tova hajlongó ágai kísértetiesen üdvözöltek s önkénytelenül is „peczér Jancsinak képzeltem magamat, ki e század elején szintén e vidéken járt s kelt éjjel és ködben. Midőn az egykori, bolondulásig liberalis „Trierer Volkszeitung“ leggonoszabb irányu lap Scheider — szt. lőrinczi káplánt Trierben — „peczér Jancsinak“ gunyolta, bizonyára a sötét éjjel kutyaháton barangoló papra gondolt s így nagyon is találó volt a hasonlat. Körülöttem koromfekete sötétség uralkodott s mivel teljesen járatlan voltam a tájon, hamar elhatároztam magamat, megfordultam s ismét a megtiltott kerületbe tértem vissza s megkezdtém a két órai utat azon hely felé, hol csak imént oly szivességgel fogadott s megvendégelt az esperes. A tiszteletre méltó öreg úr — ki csak a „Moselzeitung“ ból ismerte nevemet — nem kevésbé csodálkozott, midőn négy óra mulva ismét magánál látott; épen tizet ütött a torony óra. A legnagyobb szivességgel kísért el szobájába, a kandallóhoz közel levő székre ültetett, s csakhamar egy pohár puncsesal szolgáltat, hogy belőlről is fölmelegítsen. Ha plébániám polgármestere, — ki csak két napja bocsátott el, mint folytonos ellenszegülőt kenetes idegen szavaival, — látta, tudta volna, hogy még most is tiltott helyen és földön tartózkodom; ha meglátta volna, mily kényelmesen ülök hosszúszerű pipával a tüzes kandalló mellett puncsot szörpölgetve, — bizonyára így kiált föl:

„az állam poenitentiája‘ meg van ingatva!“ Mivel azonban nem tudta, bizonyára ez estén is kiűrité szokott kanocsóját, szitkozódott a papok ellen, s örült, hogy végre valahára megszabadult tőlem. Ez utóbbi reményében azonban nagyon is csalódott, mert a „folyton (igen jó) ellenszegülő“ még igen sok bajt okozand neki.

„Mégis nagy áldozat az, — mondá az esperes — mit ti fiatal lelkészek, ujmisés papok hoztok. Senki sem — ki az évek hosszú során csak egy cél felé törekedett, fáradságot és pénzt szentelt elérésére, s már-már elérve látja vágyát, — valósággal nem örvendhet ennek, ha most ahelyett, hogy hazát keressen magának, s hivatásának éljen, hónapszámra börtönben sétál, gonosztevőül tekintik, s még hazájából is kiűzik! Tisztelem és bámulom bátorságtokat s kitar-tástokat nemcsak mivel én is pap vagyok, — mert mint ilyen jól tudom, hogy máskép tehettek, — hanem mint ember is tisztelettel kell meghajolnom áldozatkészségtek előtt. Hány jellemtelen, szánandó embert lehet találni, különösen a mi időnkben, ki mindig a szél iránya szerint forgatja köpenyét, s napjában tizszer is képes változtatni meggyőződését! Hányan vannak, — kik ez idei károk, nehéz küzdelmektől s kellemetlenségektől való félelmükben gyáván elhallgatják valódi meggyőződésüket! S nem vagytok-e ti is emberek? Nem szerettek-e inkább ti is kényelmesen otthon lenni, s békén hivatali köteleitek teljesítésének élni, mint börtönökbe vándorolni, s végre mint valami üldözött vad, tévelyegni a világban?“ „Mind-ezt szívesen szenvedjük; — válaszolék mosolyogva — vajjon mi papok ne legyünk oly erősek a hitben és szenvedésben, mint püspökeink? Mi örvendünk, hogy a papok egész Németországban mind egyek; hogy egyházunk pásztorai nem béresek, kik a szükség és

veszély pillanatában elfutnak; s hogy az összes kath. nép mellettünk van.“ „Igen igen — szólt kevés várta-
tva szives gazdám — a mostani idő igen élénken em-
lékeztet a francia papság sorsára a forradalom idejében.
Azon kevés papot, ki letette az esküt az alkotmányra,
pártolta ugyan a kormány, de a nép gyűlölte, mert lel-
kiismeretüket áldozták föl az államhatalom molochjá-
nak; maga Napoleon is hasonértelemben nyilatkozott;
a többieket pedig magasztalja a történelem, ha álöl-
tönyben voltak kénytelenek járni, állomásaikat elvesz-
teni, vagy a nyaktilón végezni be életüket. Így itél
májd egykor a történelem a német papok és püspö-
kökről is, kik többre becsülték jó lelkiismeretüket egy
javadalmas állomásnál.“

Még egy ideig beszélgettünk, — jóllehet el va-
lék fáradva, — s csakhamar elfelejtettem az utóbbi
idők minden fájalmát, s vidám kedélylyel néztem a
jövő elé erős reményben, hogy mennyei atyám — ki
eddig nem hagyott el, — ezentul sem hagy el. Kö-
vetkező napon teljes nyugalomnak engedtem át végleg
kimerült testemet, s a második napon, jól ellátva bi-
rodalom-pénztári utalványokkal, — melyeket kölcsönben
kaptam az esperestől, — a legközelebbi vasuti állo-
másra mentem, s egyenesen a „farkas“ odujába a tí-
los kerület fővárosába utaztam. Polgármesterem e
mondással vigasztalhatta magát: *magnam voluisse sat
est!* (Nagyot akarni elég.) Trierben azonnal kicse-
rélttem hosszú lebbentyüs felöltömet rövid salon-kabát-
tal, még divatos kalapot is vettem, szép utazó táskát,
s ez átváltozás után büszkén s merészen haladtam el
a rendőrök mellett. Meggondoltam, mily mesterségre
adjam fejemet, s egyik barátom javaslatára borkeres-
kedő szerepére határoztam el magamat, először azért,
mivel az utazók e faja oly számos, mint a tenger fő-
vénye; másodszer, mivel az embereknek tiszta bort

akarok tölteni. Kijelentém továbbá, hogy a kulturharez tartama alatt tisztos távolban maradjon tőlem a borotva, hogy á la dr. F. erős fekete szakállal ne egy könnyen fődözze föl a rendőr kultur ellenét. Mielőtt még elhagytam Triert, azon élvezetet engedtem magamnak, hogy egészen megkerüljem a börtönt, mely még akkor is vendégei közé számította Mátyás püspökünket s örömet megvallo, valóban örvendtem, hogy a falakon kívül, nem belül lehettem. Esti 6 óra volt s az intézet harangjának hangjai tudatták velem, hogy hasonrososim a börtön termét most fölkeresik s a többi cellában levő fatörzseket — közönséges névvel ágyakat — hogy ezeken szenvedjenek és fázzanak másnap reggelig. Ezután a főtemplomba mentem — vasárnap volt — s valódi áhitattal kértem erőt a harezra magam, sorsosim, plébániám és Németország minden katholikusa számára.

Két nap mulva a postakocsi ismét azon helyre vitt vissza, melyet alig hat napja „mindenkorra“ elhagytam. Sötét vala s a kocsiban csak pislogó mécs világított. Midőn a postandvarra értünk, egy rendőr lépett kocsinkhoz, — ugyanaz, ki rám hajtotta a lovat — benézett s ezzel távozott. Valószínűleg nem vett észre, mivel egészen hátul, sötét szögletben ültem s természetesen nem is sejtette, hogy mily értékes vad került ki vizsga szemeit. Ezután közvetlenül rendőröm mellett haladtam el s nagyobb biztosság kedvéért félig hangosan dudoltam: „Ich bin ein Preuse, kennt ihr meine Farben?“ E „hazafias“ ének még néhányszor jó szolgálatot tett. Mindenekelőtt lakásomra siettem, mindent összekerestem, a mit nélkülözhetetlennek tartottam s rögtön odahagytam, minthogy jogosan vélekedhettem, hogy itt legkevésbbé vagyok biztosságban. Egy derék kath. házában szives fogadtatásra, s biztos menedéket találtam, s arról is gondoskodtam, hogy plébániám kath.

hívei jelenlétemről oly figyelmeztetéssel értesüljenek, hogy másnap korán reggel a kápolnában misézni fogok.

Igy is történt s a kápolna szorongásig megtelt; midőn a szószékre lépve, arra kértem községemet, hogy ősei vallásához hű maradjon, minden zivatar daczára se engedje magát eltántoríttatni, s midőn biztosítottam őket, hogy bármi érjen is, hiven ragaszkodom a püspökhöz és egyházunkhoz: hangos zokogásban tört ki a hallgatóság, mely aligha hallgatott valaha ily figyelemmel sz. beszédet. Tudtomon kívül a templom-tanács egyik tagja gyűjtést rendezett, s a mise végével nem épen megvetendő összeget adott további bekövetkezendő bolyongásaim költségeinek fődözésére.

Törvénytelen jelenlétem s hivatalos ténykedéseim (mise után még gyóntattam, a szentségeket kiszolgáltattam, két keresztelést végeztem s beteget látogattam), természetesen nem maradhattak sokáig titokban s már 8 órakor rendőrség volt kiküldve elfogatásomra. Nem tudom: sejtette-e vagy talán elárultak, de csakhamar megjelent egy csendőr rendőrszolgával, s tartózkodásomról kérdezősködtek. A házi gazda csakhamar egy rejteket jelölt ki, mely semmi esetre sem volt egykönnyen felfödözhető. A kerekas kút fedelének zugába álltam egy-két deszkára a kerékmű mellett; helyzetem nem volt ugyan minden veszély nélkül, mert alattam víz fénylett; de biztos vala, mivel a sötét szögletben egész láthatatlanul vontam meg magamat, s a rendőr nem merte drága életét kockáztatni. A ház kutatása igen gondosan történt: a pinczétől a tetőig össze-vissza kutattak minden szobát, zegetzugot, minden szekrényt és ágyat; benéztek minden csűrbe és istállóba, feldöntötték a hordókat, a kút ajtaját is kinyitották, de nem találtak; végre e fenyegetéssel, melyet igen jól hallottam: ha megtaláljuk az

átkozott gazembert, kitekerjük a nyakát — a csendőr elhagyta a házat.

Védőmnek meghagytam, jelentse ki hiveimnek, hogy a következő vasárnapon reggeli két órakor ismét eljövök és misézek, s a sötétség beálltával hű legény kíséretében kerteken és réteken keresztül vezető mellék ösvényeken, mint borkereskedő ismét távozék. A polgármester az este nagy mérgében nem ürité ki szokott kancsóját. A szomszéd lelkésznel megháltam, s jókedvvel mentem a kerületi fővárosba, hogy az előttem főkulturharczosnak dicsért tartományi tanácssal megismerkedjem. Megtudtam, hogy ez (tanács) minden este „a postához“ czimzett fogadóba szokott eljárni, mely e helyen kaszinóul szolgált; pont 8 órakor én is itt valék. Mint később értésemre esett, egy asztal köré ültek a polgármester, az orvos, egy adótisztviselő, a helység jegyzője és a tartományi tanácsosok; ezeken kívül még két vendéget találtam a szobában, ezek azonban idegeneknek látszottak. Ezen „művelt“ urak közelében foglaltam helyet, s csakhamar beszédbe ereszkedtem az idegenek egyikével. Eleinte csak közönyös tárgyakról folyt a beszéd, azonban csakhamar azon, napjainkban mindentűtt s egyedül megbeszélt tételre, — mely oly annyira foglalkoztatja az eszméket, — a kulturharczra került a sor.

„A nép között e vidéken uralkodó elkeseredés — mondám — csakugyan veszélyesnek kezd előttem föltűnni. A ki annyit utazik, mint én, annak legjobb alkalmá nyílik a köznép hangulatának megismerésére. Nekem úgy látszik, hogy a tisztviselők eljárása ez ügyben nem épen hibátlan. A tisztviselő is ember, mint ember élénk részt vesz mindenki az egyik vagy másik irány mellett, mivel a harcban az ember legfőbb javai forognak kérdésben s így igen gyakran megesisik, hogy a kellő nyugodtság és tárgyilagosság

hiányzik s helyét az elkeseredés, az alanyi pártállás foglalja el; különösen oly embereknél történik ez meg, kiknél a műveltség hiánya és a hivatás természete már maga is minden finomabb bánásmódot kizár. Így pl. lehetetlen, hogy némely csendőr eljárását, akár a törvényhozók, akár a kormány szándékolnák s melyet minden józan gondolkodónak el kell ítélni.“

A kormány-tanácsos — kinek figyelmét egy szavam sem kerülé el — nyughatatlanul mozgott szé-
kén ide s tova s kegyetlenül rángatta hosszú kajla bajuszát.

„De mire vezetne — válaszolá ellenfelem, — ha a kormány törvényéből folytonosan gunyt fog-
nának üzni? A rend és törvény minden érzékének ki kell veszni a népből, ha a papok daczosságának eleje nem vétetik. Én azt mondom, hogy a kormány-
nak kell közbe lépnie s ekkor — mivel a kimélet és elnézés gyöngeség volna — az eszközök megválasz-
tásában nem igen lehet finom. Ha a papok nem akar-
nak engedelmeskedni, akkor érezniök kell.“

„Hiszi ön, hogy a csendőrök, törvényszékek és
börtönök alkalmas fegyverek a lelkiismeret ellen? Korántsem vagyok a birodalom ellensége s szeretem
hazámat, de ép azért, mivel szeretem, lelkem mélyé-
ből fájlalom az egész harcztot, szomorú részleteivel együtt. Szakadást okozott az egész országban, mely
nem egyhamar fog betöltetni; sebeket ütött a nép
szívén, melyek nem egyhamar hegednek be.“

„A java még csak most következik, kedves
uram. Én a páholynak tagja vagyok s meglehe-
tősen beavatva. Ha a börtön és hivatalvesztés nem
használ, elvonják a püspökök fizetését, s a pápá-
val minden viszonyt megszakítanak. Legközelebb
megszüntetik a követségi állomást a pápai kuriá-
nál, s csak egy jel kell a pápától, — melyet a

kormány további eljárására ürtigytől használhat, azonnal semminek nyilváníják az 1821-diki „De salute animarum“ bullát. Ha majd a papok zsebeit támadják meg, majd elszakadnak a főtől. Ha pedig a nép kezd nyughatatlankodni, majd ostromállapotot rendelnek minden kerületben vagy tartományban, eluyomják az ultramontan lapokat, német hazánk e pokolvarait. Még csak a kezdet végére értünk.“

„Az t ugyan elhiszem, hogy önnek igaza van s hogy a kormány semmiféle erőszaktól sem riad vissza; de nem hiszem, hogy a püspökök zsebüknek föláldoznak meggyőződésüket. Én minden meggyőződést tisztelenek.“

„Lári-fári! A papság akarja s kénytelen is a népet butaságban tartani, hogy még továbbra is megtartsa létét s önmaga alatt ne vágja a fát; uralkodni akar a tömegben s tömjénes fellegektől körülburkolt föntségérzete nem ismer alkalmazkodást a törvényhez. A kormány ellenben föl akarja világosítani a népet, művelni, éretté akarja tenni és emancipálni — ez a harez veleje. A papok védő bástyája: „inkább kell engedelmeskedni Istennek, mint embereknek! E frázissal takarják a nép előtt daczosságukat s ha maguk közt vannak, a római angurokhoz hasonlóan nevetik a tömeg ostobaságát.“

„Azon vád — mintha a papság megcsalná és rászedné a népet — oly merész, hogy hasztalan keresek erre bizonyítékot. Nemde a püspökök és papok szenvednek elvtükért? És a vallás okvetetlenül szükséges! E nélkül nincs se polgári se állami rend, mert soha sem fog sikerülni a népet annyira fölvilágosítani s művelni, hogy a positiv vallás fölöslegesnek látszassék és hogy a nagy tömeg magába szívna az ugynevezett erkölcsi alapelveket, hogy a jót azért tegye, mert jó, a rosztat, azért kerülje, mert rossz. Vegyétek el a néptől az Istent,

az örökkévalóságban való hitet a megjutalmazással, s állattá fog aljasulni, akkor a bilincseiktől szabadult rosz hajlamok és szenvedélyek minden korlátot összetörnek s a békés együttélés még csak gondolható sem volna. Mi más tartja fön a szegény munkást, ki minden nap arca veritékével keresi kenyerét, mint azon gondolat, hogy egykoron örökbér fogja jutalmazni a tulvilágban minden szorgalmát, minden fáradságát s nélkülözéseit e földön? Csak a dőre és a fanatikus képes oly ellenséges állást foglalni a kereszténység és püspökök ellen, hogy azokat hazugság és csalásról vádolja. Ön a romai angurokra hivatkozik, én meg a nemzeti liberalisokra emlékeztetem s örömmel vallom meg, hogy nem számítom magamat közéjük. Nem politikai hizelgés volt-e, midőn a magukat liberalisoknak neveztetni akaró emberek jobb meggyőződésük daczára oly törvényeket alkotnak, melyeket szívükben elvetnek? Emlékezzünk csak a katonatörvényre rettenetes tényleges szolgálatával, a népmozgósító törvényre, az egyes választójog érdekében tett indítvány elvetésére vagy elnapolására. Ez talán a valódi szabadelvűség, midőn a népképviselői testület nagyobb része csak a birodalmi kanczellár és kormány kedveért oly törvényeket fogad el, melyeket a nép egyáltalában nem akar? nem az alkotmányos rendszer kigonyolása-e ez?”

„Azt mindenesetre megvallom, — felelt a páholytag, — hogy a nemzeti liberalis párt eljárásával nem érthetek ugyan mindenben egyet, azonban mégis helyeselnem kell, mivel ez a kormány egyedüli támasza, mely e pártja nélkül nem teljesíthetné civilizatori küldetését a birodalom fekete és vörös ellenségei ellenében. Igaz ugyan, hogy e mellett maguknak a liberalisoknak sem tetsző sok engedmény történik, de az elkerülhetetlen; higgye el, változnak az idők és akkor majd legyőzzük a kormányt absolutistikus állásában.“

„Tehát csak az alkalmazási szempontokból szokás most megszavazni a törvényeket, melyeket aztán később ismét el akarnak vetni? Szép, valóban gyönyörű! mundus vult decipi! Csupán azért, hogy a kormány képes az ultramontánok elleni harc folytatására, mindenre placetet kiáltanak, ha a valódi öntudat el is itéli a szavazatot? Én is szabadelvűnek valom magamat, de épen azért, mivel azzal hízlek magamnak, hogy valódi szabadelvű vagyok, kénytelen vagyok pálczát törni az eljárás ily módja felett. Ezt teszem egyszersmind — a mennyiben a balítélet nem zavarja meg ítéletemet — azon rendszabályokkal is, melyeket bizonyos előszeretettel kezdenek alkalmazni az ellenszegülő papok ellenében; sőt még ha a bölcselő tisztán tárgyilagos álláspontjára helyezkedem s egy párt szenvedélyeitől sem engedem magamat befolyásoltatni, azt kell mondanom, hogy a kormány fegyvereit egyáltalában czélszerűtlének tartom. Nézetem megerősítésére még tegnap is új érvet nyertem. N. . . községben valék; az elűzött plébános ismét visszajött s „törvénytelen módon“ misézett. Elfogatására az egész rendőrség kiküldetett, de mind hasztalan, a nép védte lelkészét. Vajjon nem tökéletes fiasok-e a kormányra nézve ily események? Hiszi-e ön, hogy ily módon ápoltatik és erősödik a hazáért való szeretet?“

„Ön tegnap N . . . ben volt“ — szolt közbe hirtelen a tanácsos, ki közvetlenül felém fordult. — „Szolgálatára uram, talán érdeklí ez önt?“ „Természetes, mert mindeddig még semmit sem hallottam azon lelkész visszatérte és hivataloskodásáról. Valóban messze megy e férfi a törvényből üzött gunyjával!“ „Miért, uram? Talán mivel nem engedi magát elfogatni a rendőröktől? Ezt én sem engedtem volna; a mennyire én ismerem a plébános meggyöződését, ő

mindaddig lelkiismereti kötelességének tartja az állomáson való maradását — melyre püspöke küldte — mig erőszakkal nem gátolják.“

A tanácsos mellett ülő orvos erre oly szavakat mormogott szakállába, melyek ugy hangzottak, mint „lappangó jezsuita.“

„Ön téved — válaszolék mosolyogva — én valódi szabadelvűen gondolkodó borkereskedő vagyok, ki még a korcsmában sem titkolom el nézetemet s szeretek tiszta bort mérni.“

„A plébánost tehát csakugyan nem fogták el?“ szolt hozzám a tanácsos. „Nem, jóllehet, a mint én láttam, a rendőrség semmi fáradságot sem kimélt; legalább míg én elhagytam a falut, nem találta.“

„Ha azok a parasztok nem engedelmeskednek nekem — szolt mérgesen a tanácsos — egy szavamba kerül és egy század katonaságot rendelek ki, mely megszállva tartja, míg meg nem szelidülnek!“ *) Az asztaltársak mindnyájan helyeslőleg bolingtattak. „Mivel — mint latszik — e dolog nagyon érdekli önt — szoltam ismét tanácsosunkhoz — azt tanácsolnám, hogy jövő vasárnap 5 vagy 6 óra tájban szigoruan őriztesse a templomot, mivel e napon bizonynyal ott lesz.“

Erre elbucsuztam az uraktól s rájuk hagytam, hadd törjék fejüket kilétem felől s hogy hátam mögött kényök-kedvök szerint gunyolhassák a „lappangó jezsuitát.“

A legközelebbi napokban egy hasonlóan elfogott, kiutasított barátom meghívása folytán a luxemburgi határ közvetlen közelében fekvő faluba mentem; a határvonalt itt a Mozel képezi. A kulturharcz daczára itt ma a templom védszentjének ünnepét kellett

*) Saját szavai.

volna megülni; kivülem jelen volt még a falu megmájusított lelkésze s egy más bezárt pap. Mindhármán szakállosan jelentünk meg; az enyém még nem volt elég erős, mert csak közelebb utasítottak ki, társaimnak azonban már erős s sűrű körszakálluk vala, mint a kik már hetek óta bolyongtak ide s tova. Valóban különös látvány lehetett a községre nézve, midőn e szokatlan kulturdiszszel arcunkon 9 órakor az oltárhoz léptünk. Magától értetik, hogy a katolikusok minden szükséges intézkedést megtettek, a netaláni befogatás ellen védendőek. A parton egy csolnak állt számunkra készen, hogy szükség esetén azonnal luxemburgi területre menekülhessünk; míg a többi csolnak meglehetősen távolban jól lelánczolva. Az egész község körül örök valának fölállítva azon parancsossal, hogy a mint vörös vagy zöld gallér tűnik föl a láthatáron, azonnal jelentést tegyenek; ugylátszik azonban, hogy a t. rendőrség az egyszer -- jöllehet különben igen éles szemei s hegyes fülei szoktak lenni, — semmit sem sejtett „törvénytelen“ s „bűnös“ ténykedésünkről. Azonban alig volt vége a misének s a szentség még be sem tétetett, midőn lélekszakadva rohan egy fiatal suhancz e hírrel: „jönnek.“

Az egész község, mely csak imént örült, hogy hetek mulva ismét láthatja plébánosát, nyugtalanul mozgott; csakhamar letettük a szent öltönyöket, nyugodtságra kértük a népet, s egy embertől kísérve a Mozel felé siettünk. Alig léptünk ki a templom udvarát környező fal elé, midőn már csak 200 lépésnyire teljes erővel rohant felénk két rendőr.

„Megállj!“ kiálták haraggal s rohantak, de mi gyorsabban szedtük lábainkat, mi annál könnyebb volt, mert a hosszú kabát-szélek nem akadályoztak, s így szerencsére elértük a csolnakot, haladéktalanul eltasztottuk a parttól, s talán husz lépésnyire valánk, mi-

dön a két rendőr máris a víz mellett állott, sőt az egyik épenséggel a Mozellebe lépett egyik lábával. Szívünkben sajnáltuk, hogy miattunk ennyire megizzadtak s kértük, törülnek le arcaikról a verítéket s nyugodnának meg egy kissé, — ezzel mintegy röpülve értük el a luxemburgi partot, mely még semmit sem tud a kulturharczról s a rendőri futtatásról. Az egész község a tulsó parton állt, kezével integetve s kendőt lobogtatva, viszonzottuk az üdvözlést s a legközelebbi faluba mentünk reggelizni. Természetes, hogy jobban éreztük itt magunkat, mint valamelyik porosz börtönben, vagy a fecskendő bódéjában. E dolognak megvolt a komikus, de még komoly oldala is.

Mégis csak messzire mentünk, ha már azért is közönséges gonosztevők módjára üldözik a kath. papokat, mert miséznek; ha csak álruhában bolyonghatnak, — ha valaki ilyesmit állított volna 10 évvel ezelőtt, menten kinevetik!

Még aznap elváltam bajtársaimtól, s hajón B-be utaztam, hogy ott rokonimnál menedéket találjak egy ideig.

E hajón ismét nevezetes kalandom volt, melyet már elbeszélésem elején fölemlíték. Csak a kapitány lélekjelenléte s segélynyújtása, — ki egykoron szintén iskolatársam volt, s nem fogadott oly hivatalosan, mint ama polgármester, — mentett meg a különben bizonyos elfogatástól. A kapitány igen örült, hogy az évek hosszú sora után ismét láthatott, s mivel tudta, hogy a theológiát tanultam, nem kevésbé csudálkozék, midőn világi ruhában látott. „Igen, — viszonozom én, — ezt mind a kulturharcz hozza magával. Mi papok, — kiket valaha az államok és trónok támaszainak mondtak, — most mint a haza elenségei lázadók és törvénysértők vagyunk kénytelenek faluról-falura, városról-városra bolyongani; sehol

sines maradandó lakásunk, mert mindenütt fölvernek a rendőrök, mint a vadászok kutyái a vadat.“ Elmondtam neki röviden történetemet s kértem, hogy el ne áruljon.

„Nem, — volt őszinte válasza s kezét nyujtá, — mig te az én hajómon vagy, semmitől sem kell félned.“ Nem sejtette, hogy mily közel az alkalom szávaít tettel is bizonyítani. Az utolsó előtti állomáson ugyanis azon ismeretes rendőr szállt be, ki akkoriban lovával szüntelen sarkamban volt, s kitől már egyszer a postai kocsi sötét zuga és az „Ich bin ein Preuse“ ének mentett meg. Tűstént a leghátsóbb zugba húzódtam, mert joggal tarthattam attól, hogy ez ember világi ruhám és szakállam daczára is fölismer és elfog. Csakhamar elmondám a kapitánynak kényes helyzetemet; ez kevésbé gondolkodott s mosolyogva távozott. Én pedig háttal fordulva az utasoknak, a folyóra irányozván szemeimet, melynek zöldes, némi-
leg fodros s hajónk által átbarázdált tükreán az őszi nap játszi sugarai megtörtek, mely kigyózdó vonalban csavarodott a regényesen szép helyek között. Jobbra és balra kellemes külsejű falvak diszíték a partot, sziklák és erdők közé ékelve festői képekben terültek el a szép szőlőhegyek, melyek fölött gyönyörűen pompázott a kék égboltozat.

„Mily békés minden itt körülünk, — szólék önmagamhoz — csak egy erős hangu harang s a vinczellérek vig dalai hangzottak fülemben; mily szép volna a világ, ha az emberek pokollá nem tennék szenvedélyeikkel! Az élet önmagában szükség, nyomor, betegségek és kellemetlenségek s mégis úgy üldözik az emberek egymást, mintha más hasznosabb teendőik nem volnának, mint azon néhány napot keseríteni, melyet e földön tölthetünk.“

Ekkor egy vállaimra nehezedő kéz ébresztett föl elmélkedésemből; egykori iskolatársam volt.

„Jöjj velem ezen kis szobába — szólt csitultan pillantással — nem fog elesipni a rendőr. Én ugyan kényelmesen elrejtethnélek itt B. . . ig, ez azonban unalmas helyzet volt, a különösen ma, midőn oly szép idő van s a levegő oly tünde és kellemes. Majd költőileg rendezzük a dolgot, mert ha már praktice kell megkísérlned Homér „Odysseáját“ és Virgil „Aeneisét“ bizonyára Ovid „Metamorphosisát“ is megpróbálhatod, s hogy ebben segítségedre lehetek, ennek anynyival inkább örülök, mivel egykor te is segítettél a „Metamorphosis“ olvasásában. Mindig csak remekírok; előbb az iskolában, most a hajón. Öltsd föl e csinos piros matrózkabátot, tedd fel e szép fémgombos sapkát, — s most hadd jöjjön a rendőr. Ha tisztességből semmittevő borkereskedő tudtál lenni, akkor ezen átváltozás sem nehéz, midőn matróz lész!“

Nevetve teljesítém a kapitány tanácsát, fölvettem a kabátot, jóllehet kissé szűk s a befűzés szokatlan volt; azonban meglátva magamat a tükörben, meg kell vallanom, hogy így nem könnyű a fölismerés. Meg is próbáltam mindjárt, közvetlenül az ember mellett mentem el, ki nem rég hátam mögött a felsőbb lovaglás művészetében gyakorolta magát, s ezután a kapitány szavára helyet foglaltam a kormányos mellett. Magától értetik, hogy így minden veszély nélkül jutottam B. . . be.

Itt maradtam rokonaimnál szombatig, midőn ismét plébániámra tértem vissza, hová éjjeli egy órakor meg is érkeztem. A helység katolikusai nemsokára egész csendben és titokban a templomba gyülekeztek össze, mely azonban minden világitást nélkülözött. A jelszót mindenkinek el kellett mondani s csak azután bocsátá be a harangozó. Két óráig gyóntattam, ezután

a sz. misét végeztem, mely alatt csak két gyertya égett az oltáron, átható fényüket azonban elnyomta az ernyő, úgy, hogy csakis az oltárlap volt világos, s ezenkívül az ablakok sűrűen be voltak fátyolozva. A templom zsufolásig megtelt, de azért csendben történt minden, melyet csakis imám, az oltárszolga felelete s egy-két elfojtott sohajtás szakított félbe néha-néha. Mise után áldoztattam, megáldottam a községet, s 4 órákor már messze valék a falutól.

Mint később értesültem, a tanácsos úr hiven teljesíté tanácsomat, hogy a templomot 5 órától kezdve szigoruan őriztesse; azonban hasztalan fáztak a hű rendőrök a hideg reggelen. Néhány nappal azután a templomtanács egyik tagjától ily levelet kaptam: „Igen tisztelt plébános úr! A rendőrség ugylátszik neszét vette a dolognak; ezental a legnagyobb ovatossággal kell eljárunk. Ezért érintkeztünk a szomszéd lelkész urakkal s mindegyiktől engedélyt nyertünk, hogy ön a következő vasárnapokon fölváltva P... G... R... községek templomában éjjel misézhet. A község ott mindig be fogja várni. Minden lehető intézkedés megtörtént, hogy önt a befogatás ellen biztosítsuk. Hű legények állittatnak örököül; rövid éles fütty intőjel, a kakukszó pedig annak jele, hogy minden rendben van. A község még áldozatok árán is hű akar maradni a püspök által küldött papjához s semmi sem fog minket a rom. kath. egyház, a pápa s püspökeinkhez való ragaszkodásunkban megingatni. Köszönetet mondunk önnek, hogy semmi fáradságot sem kímél, csakhogy jó pásztora legyen nyájának.“

Az e levélben leirt terv szerint el is jártunk s a következő három vasárnap csakugyan minden veszőly s üldöztetés nélkül miséztem az említett három községben éjjeli egy órákor. A hosszú ut daczára még öreg, gyöngé asszonyok is megjelentek s a hit-

szilárdság s áldozatkészség mellett különösen csodál-
tam még azon ügyességet, hogy ez embereknek sike-
rült a rendőrség éber figyelmét kijátszani. A 4-dik,
illetőleg 5-dik vasárnapon természetesen máskép történt.

Éjjeli 12 óra vala, midőn jókedvűen M. faluba
szántóföldeken át vezető uton haladtam. Már alig
300 lépésnyire voltam kitűzött czélotmtól, midőn egy-
szerre éles fütty szakítá félbe az éjjeli csendet. Erre
közvetlen szomszédságomban felelt egy másik, de még
senkit sem láttam. Féltem, mert ez óvó jelek azt je-
lenték, hogy a rendőrség talpon van; egyszersmind
lődobogást is hallottam, mely mindig hallhatóbb lett
s közelített. Azonnal megfordulék, azonban hasztalan
kerestem házat vagy falat, mely mellé elbujhattam
volna, mivel szép holdvilágos vala az éj. Már a ló
és a csendőr fénylő sisakja is látható volt s egy har-
sány hang ezt kiálltja: „Miért füttyültek itt?“ Egy
ember ugrik ki az árokból s a földeken keresztül a
faluba futott, a lovas feléje fordítja lovát s látszólag
üldözni akarja, midőn egyszerre engem lát meg s fe-
lém vágdat. „Kicsoda ön, mit keres itt?“ mordult
reám. Hallgattam s csak kalapomat vontam mélyeb-
ben szememre. „Velem fog jönni — szólt a rendőr
parancsoló hangon — s a legcsekélyebb futási kísé-
letnél letiprom. Előre!“

Mit tevő legyek? Veszve valék s engednem kel-
lett. A rendőr bizonyára nem tudta, mily értékes fo-
gást tett velem, mert midőn a falu felé közeledtünk
igy szólt: „Ti nyilván azt gondoljátok, hogy plébános-
tokkal bolonddá tehetitek a rendőrséget; csak várja-
tok!“ A faluban minden utcza szélén s a falu min-
den kijárásán összecsődült a nép, mert csakhamar
elterjedt a rendőrök ittlétéről szóló hír s a templom-
ban levőket kiutasították. A rendőrség eljárása sem-
mikép sem volt helyes, mert ha engem véletlenségből

el nem fog, a nép szétkergetésén kívül mit sem eredményez. Azonban valószínű, hogy a fölállított örök vigyázata jobb tervet semmisített meg s ezért nem is valának kimélettel a rendőrök, hanem nyíltan s erőszakosan jártak el. Kivilem még többet is elfogtak N. . . . községből, kiket a bíró házába vezetve, jegyzőkönyvileg hallgattak ki. Csak itt ismertek meg, mire a rendőrség annyira örvendett, hogy ez örömlük jobbra lett volna méltó. A többi foglyot — kiknek szintén nem vala más vétkök, minthogy a holdvilágnál s nem nappal sétáltak Nből Mfaluba — azonnal szabadlára helyezték s a többivel N. . . . községbe visszatérhettek. Különben én is azt tettem azon különbséggel, hogy nekem a netaláni megtámadások és megrohanások ellenében rendőrök szolgáltak védőkül s hogy nem plébánia hiveim, hanem lovak közt gyalogoltam.

A következő reggelen a polgármester kenetteljes idegen szókkal gazdagon fűszerezett beszédet tartott, a hol ilyes elnevezések: „éjjeli kihágások,“ „törvény gunyolás“ „gyáva csavargás áruhában“ sem hiányoztak. Végül pedig kijelenté, hogy most 4 heti fogságot kapok, mi után a német birodalomból kiutasítanak, minthogy a kir. kormány hazából kitiltott.

„Hontalan!“ Kintasítva a német birodalomból! E kijelentés eiső pillanatban sokkal jobban megindított, hogysen lehetőnek véltem, mert hazámat öszintén szeretem s önkényt soha el nem hagyom. Számítetni az országból, hol születtem, a hol bölcsöm ringott, a melyhez vér, barátság és legszebb emlékeim ezerszeres köteléke fűz! Számúzve a messze világba, Franciaországba vagy Angolországba vagy Amerikába, sőt talán Uj-Kaledoniába a gonosztevők gyarmatába! Mivel azonban Franciaországba való menetelemmel még inkább gyanusítanak, mint „birodalom-

ellenest", Amerika pedig egy kissé távol van a trieri egyházmegyétől, ezért első pillanatra elhatároztam magamat, hogy közelben maradok s Luxemburgba megyek át. Négy hétig azonban még szabad volt német levegőt szívni, ha mindjárt börtön-léget is és tekintve, hogy száműzött vagyok, majdnem hálafeliratot intéztem a kormányhoz, ha ugyan rendelkezésemre állt volna papir és írószer. E hálafeliratot különben megbántam volna, mert a 4 utolsó hetet, melyet fölsőbb engedélylyel a kerületi fogházban német földön töltöttem — igen megnehezíték és keseríték. Az ételek utálatosak voltak, hogy kétszer roszul lettem; a bánásmód, mint valami fegyenczházban, magamnak kellett tisztogatni, takarítani, a mi nem egy szidást okozott, mivel nem valék képes kellő gyorsasággal és pontossággal elvégezni, s hozzá még más nem épen tisztességes munkákat végeztem, melyek tisztességes emberre egyáltalában lealázók. Ezt nem panaszból mondom, mert a legroszabbra is el valék készülve s tudom, hogy a szentek még sokkal undokabb munkákat végeztek; de szabadjon megemlitenem, hogy mi papok nem alávaló gonosztévők, hanem politikai foglyok vagyunk, kik valamely elv s nem megbecstelelítő tett miatt szenvedjük a fogságot. A személyes szabadság eltiltása elég büntetés, mert eléggé megakadályozza a „törvénytelen“ hivataloskodást, hogy azonban politikai foglyok fegyenczekkel egy és ugyanazon sorba állittassanak, ez jogtalanság, melylyel az államnak és törvényhozásnak nem kellene magát vétkessé tenni. Ehhez járul, hogy a börtönfelügyelő majdnem korlátlan úr; egészen hatalmától, személyes önkényétől függ a hatalom kényszercsavarát összehuzni, oly erővel, hogy a művelt embernek teljes erkölcsi erejére van szüksége ily erőszak békés eltűrésére. Örülök, hogy Heereman képviselő e dolgokat már

egyszer alaposan előterjesztette a porosz képviselőháznak és hiszem, szabad vele együtt azon követelést tennem, hogy a politikai foglyok a várfogházban divó bánásmódban részesüljenek; mert a mily becsületajdoníthat egy tiszt vagy tanuló polgári becsületének, olyant a pap is követelhet magának.

Különben egyrészt hasztalan lett volna a kerületi fogház felügyelőjének ily eszméket előadni, mert bizonyos, hogy föl nem fogja; másrészt pedig nem én hozzám tartozik őt arra tanítani, hogy egy naplopó vagy csavargó mégis csak más természetű, mint egy kath. pap, ki „jogtalanul“ hivataloskodott; hozzá még e férfi kulturharezos volt, ki egy füst alatt tizre is kimondta a „tanács“ szót sőt még ezt is iparkodott felülmulni. Én rám valódi gyűlölet és megvetéssel tekintett, mit csak onnan magyarázhatok meg, hogy én az „ostobák“-hoz, ő pedig a „fölvilágosultak“-hoz tartozik, jóllehet helyesen sem tud irni. Midőn egy nap így nyilatkozott: „a papokat mind a pokolba kell kergetni“ megkérdeztem, nem ismeri-e Nero kiváratát, ki mitsem sajnált inkább, mint hogy az egész világ nem egy fej, hogy egy csapással levághatná.

De elmúlt a négy hét is s megvallom, hogy az utolsó nap egész örökkévalóságnak látszott. Minden első- és másodperczet megszámláltam s a hidegtől dideregve tizszer végigmentem a cellán. Az emberi természetben ily körülmények közt önkényt támadó s el nem tűzhető rettenetes türelmetlenség e napot hétté, hónappá tette; minden érzés egy gondolatba folyt össze: „holnap szabad!“

Különben oly emberségesek voltak irányomban, hogy 48 órát engedtek, ha pedig ez idő alatt sem távoznám el az országból, „erőszakkal“ menesztenek; mire kijelentém, hogy önkényt nem mehetek, mert

kath. lelkiismeretem tiltja; a következőket azonban nyugodtan várom.

E nap estéjén kárpótlásul örvendetes meglepetésben részesültem, mely könyvezésre indított, s csakhamar minden kiállott viszontagságot elfelejtetett velem. Meghívó jegyet kaptam egyik barátomtól, s ki írná le örömemet, midőn ott egész váratlanul öreg anyámat találtam. A lapokból értesült, hogy kiutasítanak s nem sajnálta a hó és hideg daczára ily nagy utat tenni, hogy még egyszer láthasson s istenhozzádot mondhasson! Ezen órát élte legszebb percei közé számítá. Mily mohón láttam a számomra készített ozsonnához; majdnem merényletnek tekintettem gyomrom ellen, mely már elszkott ily ételmezéstől; s hogyan izlett az anyám által adott szivar! De minek mondom el ezt? Megállapodhatok-e e fénypontnál, e napsugárnál, mely mint komor felhőből tört elő, hogy szenvedéseim sötét éjébe egy sugárt vessen? Lélekben szívesen teszem, tollal nem tehetem, de ilyes nem is tartozik a nyilvánosság elé; ily pillanatokat más ugy sem tud méltányolni s én nem tudom leírni. Azonban, ha a velem együtt érző olvasó maga elé képzelet helyzetemet s meggondolja, hogy öreg anyámnak egyetlen fia vagyok, kinek kiképeztetésére utolsó fillért is föláldozta, sőt még nélkülözni is kénytelen vala, kit az Isten iránt való hála könyeivel elborítva, mint papot láthatott az oltárnál, kit most hivatalától elmozdítva személt, kiről tudta, hogy hónapokig ált fogásban s üldöztetve, mint szegény száműzött czéltalan bolyongott, kívül hosszú elválás után a hazából való kiutasítás előtt még találkozik, hogy talán örökre istenhozzádot mondjon neki, — akkor már semmit sem kell hozzátennem. Késő éjfélig ültünk együtt egymás kezét fogva; elbeszéltem történetemet s jó anyám folyton sirt, nevetett. . . Ezóta nem láttam őt többé. . .

A nemkatholikusok számára, kiknek esetleg ke-
zükbe jutna e könyvecske, e helyen még a következőt
akarom elmondani, a mi bolyongásaimban, midőn hideg-
ben és esőben, éjjel és zivatarban, magas hegyeken
vagy latyakos mezei utakon barangoltam, nem egyszer
eszembe jutott. Azt már megmutattam, hogy a fogoly
élet nem „olcsó“ vértanuság; azt is meg fogja engedni,
mindenki, hogy a kiutasított papok sorsa nem kevésbé
kemény, ki megemlékezik arról, hogy mindenkinek van-
nak bizonyos egyéni kedvelt szokásai és hogy a fárad-
almak után mindenki szeret kissé nyugodni s felüdül-
lést keres. Az egyik pamlagra ül s hosszúszerű pipá-
ból füstölget, tanul vagy olvas valami ujságot vagy
könyvet; ismerőseivel, rokonaival, barátaival, levelez;
a másik sétál, hangversenyeket látogat, társaságba, ka-
szinóba megy a „korsóhoz“, egyszerűen mindenki szereti
azon órákat, melyekben önmagának él, melyekben em-
ber s kedve szerint rendelkezik önmagával s erejével;
a kiutasított papnak — ki pedig szintén ember — mind-
erről le kell mondania. Mindentől el van zárva, egy
társaságban sem szabad magát mutatnia, mindenütt félve
kell önmagára vigyáznia, s lopva jelenhetik meg, tit-
kon éjjel s hózivatarban lopózhatnak egyik faluból a má-
sikba. E viszontagságokat nem „daczból“, hanem lel-
kiismereteért szenvedni, a rábizott lelkeket akarja meg-
örizni s védelmezni, s azért kérdem: vajjon az élet min-
den kelleméről és szokásairól való ily lemondás, az ül-
dözés és fáradalmak ily állapota nem vértanuság-e?

Karácson ünnepe előtt három nappal bocsátottak
ki a vizsgálati fogságból s magán az ünnepen kellett
volna a kormány parancsa szerint hazám porát, illető-
leg havát lábaimról lerázni. Én azonban minden áron
községemmel akartam megülni az ünnepet s nem akar-
tam, hogy derék hiveim e nap pap és sz. mise nélkül
legyenek. Deczemb. 24-én csütörtökön 4 órányira vol-

tam plébániámtól egy faluban. Kellemetlen idő volt. Már 8 napja havazott, a hó több lábnyi magasságu s az utaknak nyomuk sem látszott. Nem titkoltam a nehézségeket, melyekkel össze van kötve az út községembe, mivel azonban megígértem, hogy éjjeli 12 órakor ott leszek — ígéreteket bármibe kerülne is, meg akartam tartani. Majdnem mindegy volt, ha el is fog a rendőrség, Sziberiába is visz; kötelmemnek eleget kellett tennem. Már délután 3 órakor kezdtem a terhes utat; szerencsére magas-száru bagaria csizmák voltak lábaimon, melyek Vinkelried, halált nem rettegő bátorságával nyomultak előre a két három lábnyi hóban s aztán mintha szurok lett volna a föld, ott rekedtek. Így csak nagynehezen haladhattam előre s már félni kezdtem, hogy ha nem is tévesztem el az utat, még sem érek a kívánt időre czélomhoz. Erős északi szélről üzött sűrű hózivatar tombolt körülöttem, úgy hogy 10 lépésnyire sem láttam s csak az irányra figyeltem. Nem tudom, mennyire tértem le a rendes utról s hogy mentem réteken és földeken, csak azt tudom hogy a talaj recsegve engedett alattam s térdig jéghideg vízben álltam, egy patakon sétáltam s csak nagy ügygyel-bajjal menekülhettem e kénytelen fürdőtől. Ily akadályok azonban még inkább erősíték elhatározottságomat s magamon tapasztaltam: a bátorság veszélyben nő. A ki a hatalmas porosz kormányval daczol, az még a hópolyheknek s allattomos patakoknak sem enged.

Már meglehetősen sötét volt, midőn 6 óra tájban egy faluba értem. Kérdezősködéseimre azon választ nyertem, hogy N... községem még $2\frac{1}{2}$ órányira van. 3 óra alatt tehát az ut egy harmadát tettem meg. Mármár kimerülve valék s fáradtan csak ledőlni szerettem volna, azért a korcsmába tértem, egy pohár savanyú bort ittam s ezzel vigan folytattam utamat. A fáradalmak továbbbi elbeszélésével nem akarom olvasóimat fárasztani,

de magam is csodálkoztam, hogy éjjeli $\frac{1}{2}$ 12 óraker csakugyan községembe értem. Ezen utat, melyet 1874. karácson estéjén hóban tettem Eifelbe, soha sem feledem.

A rendőrség minden másra el volt készülve, csak arra nem, hogy én ma megint itt leszek, nem is bántott az éjjel, miért köszönetet mondok neki. Ide érkezésemkor a templom már tele volt; egy úr a községből a rózsafüzért imádkozta elő. Az öröm suttogása hangzott el a nép közt, midőn az oltárhoz léptem. A templom ki volt világítva, az ablakok azonban bevonvak. Pont 12 óraker megkezdtem a sz. misét — soha oly örömmel és áhitattal, mint most — és ép oly elragadó, mint megindító volt, midőn egy énekes mély hangon elkezdte a népéneket:

„Heiligste Nacht! Finsternisz weichet“.

Az első mise alatt beszédet tartottam a néphez. „Dicsőség magasságban az Istennek s békesség a földön a jóakaratu embereknek.“ Soha sem mondtam e szavakat oly bensőséggel, mint most, soha sem valék ily boldog. Igen, nevéssen és gunyoljon a kulturrezvos és hitetlen, én boldog, fölötte boldog voltam minden üldözés és viszontagság daczára; minden fáradalom, gond és félelem eltűnt s a különféle érzelmek, melyek lelkemet előzőnlék, a tudat, hogy mily körülmények, közt ünneplem a karácson, híveim-hű ragaszkodása az egyházhoz, az öröm és fájdalom könyekig megindítottak. Oly szerepcse ez, melyet a világ nem adhat. Három misét végeztem, három gyermeket kereszteltem; ezen egyszerű, de egyszerűsége miatt annál jobban megható isteni tisztelet után derék katholikussaim mind hozzám tolongtak, kezet szoritottak és sirtak. Néhány szót intéztem hozzájuk s eltűntem, nem fogadva el ajánlatukat, hogy az éj sötétében maradjak még náluk.

A hó oly vigan tombolt, mintha ő is örülne e szent éjnek. Midőn másnap egy pályatársamnál megje-

lentem, egészen kimerülve dőltem le s néhány napi forróházba estem.

Azóta csak egyszer valék N . . . ben. Papi kötetlemnek nem felelhettem meg, hacsak egyenest a rendőrség karjaiba nem akarok rohanni. Voltam Trieben, Kölnben, Koblenzenben, egy ideig kolostorban ; én száműzött, hazátlan, kinek nincs hazája, nincs nyug-helye !

Plébániám árva. A legközelebbi templom $1\frac{1}{2}$ órányira van N . . . től. A kemény tél miatt csak kevesen mehettek vasárnapokon misére ; nincs többé predikációjuk, keresztény tanításuk, senki sem szolgáltatja ki a szentségeket, nincs pap ki vigasztalja a betegeket, a haldoklókat ellátná az élet kenyerével . . . de a mennyei Atya irgalmas . . .

Ezek a porosz kulturharcz jelenségei és gyümöl-csei, melyek velem megtörténtek ; ily képek mindenütt mindennap előfordulnak. Az egész ország gyászol, a papok börtönben ülnek, kivándoroltak vagy hozzám hasonlóan bolyonganak. E harcban azonban még sem győz az állam. Szoritsa markát az állam újabb törvények által a papok javadalmazását illetőleg még szűkebbre, csak arról fog jobban meggyőződni, hogy neki kath. papokkal van dolga.

Ha történetem, melynek más becse nincs, mint a tényeknek egyszerü, igazságü elbeszélése, kath. olvasóim tetszését megnyeri, úgy később talán többet is el fogok beszélni, mert oly szomorítólag bötárgyu, hogy köteteket írhatnék. És most Isten velünk !

FŐVÁROSI
KÖNYVTÁR
1912

DE BALLYASI GÉZA

FŐVÁROSI
KÖNYVTÁR
1912

